Европейски земеделски фонд за развитие на селските райони: Европа инвестира в селските райони

Програма за развитие на селските райони, 2014–2020 г.

ПРОУЧВАНЕ НА ПОТЕНЦИАЛА ЗА ВАЛОРИЗАЦИЯ НА МЕСТНИТЕ ПРИРОДНИ И КУЛТУРНИ ДАДЕНОСТИ ЗА ЦЕЛИТЕ НА РАЗВИТИЕТО НА ТУРИСТИЧЕСКОТО ПРЕДЛАГАНЕ НА ТЕРИТОРИЯТА НА МИГ „СТАМБОЛОВО-КЪРДЖАЛИ 54”

Стамболово-Кърджали 54

Съдържание:

I. Въведение 2

II. Цели на доклада 2

III. Методология на проучването 2

IV. Обща информация за състоянието на сектор „Туризъм“ на територията на МИГ „Стамболово-Кърджали 54“ 2

V. Описание на културни и природни обекти на територията на МИГ „Стамболово-Кърджали 54“ 12

VI. Туристически потенциал на МИГ „Стамболово-Кърджали 54“ 51

VII. Изводи и препоръки 64

VIII. Приложения 80

I. Въведение

Настоящото проучване се провежда във връзка с изпълнение дейности по подмярка 19.4 „Текущи разходи и популяризиране на СВОМР“ на мярка 19 „Водено от общностите местно развитие” по Програмата за развитие на селските райони 2014-2020 (ПРСР). Докладът се разработва съгласно Споразумение за изпълнение на СВОМР с №РД 50-37/20.04.2018 г. Дейността е предвидена в съответствие с изискванията на Наредба №1 от 22 януари 2016 г. за прилагане на подмярка 19.4 от Програмата.

Проучването е изготвено в периода юни-септември 2019 година, по възлагане на Сдружение МИГ „Стамболово-Кърджали 54“, като обхваща двете общини (Стамболово и Кърджали) и включва всички населените места от община Стамболово и 54 от община Кърджали. В обхвата на задачата са дефинирани следните дейности за изпълнение:

- Да се опишат, систематизират и популяризират културните и екологичните обекти на територията на МИГ „Стамболово-Кърджали 54“;
- Да се събере информация, като се осигури обобщен поглед за територията на МИГ-а, както и нейният реален туристически потенциал, като цяло;
- Да се осигури информация, която да допринесе за подобряване на условията за валоризация на културното и екологично наследство.

С настоящото проучване ще се предостави обобщена информация относно потенциала *(съществуващ)*, условията и възможностите за неговото използване на територията на МИГ “Стамболово-Кърджали 54“.

II. Цели на доклада

Настоящото проучване и анализ целят, преди всичко, да предоставят обобщена картина, като информират за потенциала на валоризация на местните природни и културни дадености за целите на развитие на туристическото предлагане. Изведените насоки, изводи и препоръки следва да увеличат информираността относно процесите и ресурсите, които съществуват на територията и допринесат за подобряване институционалния капацитет на МИГ „Стамболово-Кърджали 54“.

III. Методология на проучването

За да се гарантира качеството на резултатите от анализа е избрана методология, която включва:

- Проучване различни източници относно съществуващите на територията природни и културни дадености;
- Провеждане на анкетно проучване сред жители на двете общини – Стамболово и Кърджали;
- Проучване добри практики в сферата на туризма, и най-вече, възможностите за валоризация на природни и културни дадености.

IV. Обща информация за състоянието на сектор „Туризъм“ на територията на МИГ „Стамболово-Кърджали 54“

Териториите, включени в ареала на „МИГ Стамболово – Кърджали 54“ имат непрекъсната географска връзка помежду си, като включват 26 населени места на територията на община Стамболово и 54-те от селата на територията на община Кърджали, които граничат с община Стамболово. Територията на МИГ е разположена в югозападната част на ЮЦР.

Населени места на територията на община Стамболово: с. Балкан, с. Бял кладенец, с. Воденци, с. Войводенец, с. Гледка, с. Голобрадово, с. Голям извор, с. Долно Ботево, с. Долно поле, с. Долно Черковище, с. Жълти бряг, с. Зимовина, с. Кладенец, с. Кралево, с. Лясковец, с. Маджари, с. Малък извор, с. Поповец, с. Пчелари, с. Пътниково, с. Рабово, с. Светослав, с. Силен, с. Стамболово, с. Тънково и с. Царева поляна.

Населените места на територията на община Кърджали: Бащино, Бели пласт, Болярци, Бяла поляна, Бялка, Висока поляна, Гняздово, Горна крепост, Гъсково, Добриново, Долище, Долна крепост, Иванци, Жинзифово, Звиница, Зимзелен, Звезделина, Звезден, Калоянци, Кокиче, Конево, Крин, Люляково, Майсторово, Миладиново, Мост, Мургово, Мъдрец, Невестино, Орешница, Панчево, Перперек, Повет, Пропаст, Рудина, Рани лист, Седловина, Сестринско, Скалище, Соколяне, Страхил войвода, Стремово, Стремци, Сватбаре, Солище, Скърбино, Сипей, Татково, Три могили, Черешица, Черньовци, Чифлик, Широко поле и Ястреб.

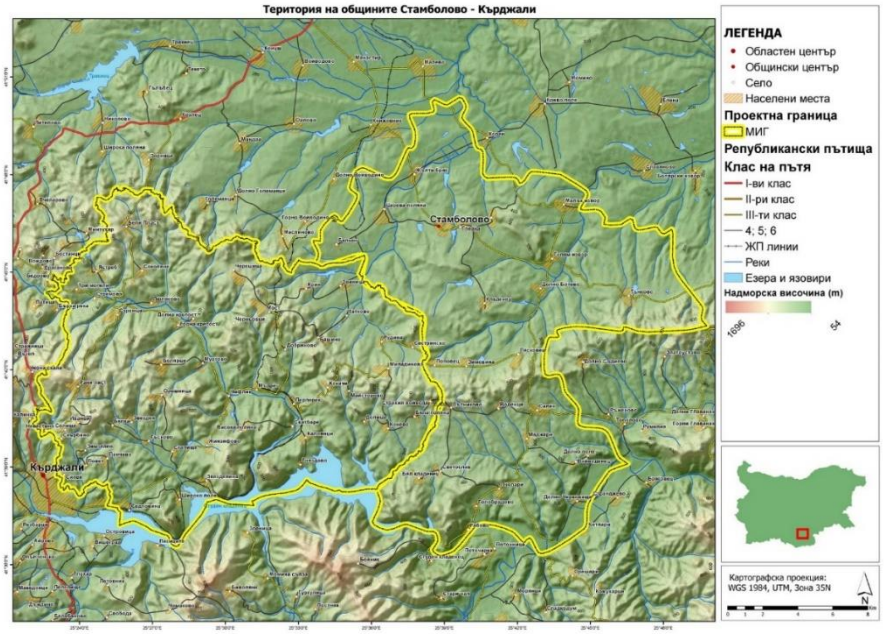

В **Стратегията за ВОМР на МИГ „Стамболово-Кърджали 54“**[1] ясно се посочва, че територията на двете общини не е сред най-развитие и утвърдени туристически дестинации. Към момента на разработване на стратегическия документ (2017 г.) подотрасъл „Хотелиерство и ресторантьорство“ формира под 0,5% от нетните приходи от продажби за региона на МИГ. Отбелязано е, че територията разполага с разнообразен потенциал от природни и културни дадености, чието развитие ще допринесе за създаването на устойчиви форми на туризъм, сред които селски, еко и културен туризъм, вкл. и други алтернативни форми, които могат да диверсифицират местната икономика и да намалят основната зависимост на жителите от отрасъл земеделие.

Сред отличителните страни на местния туризъм на територията на МИГ-а са: 1) отдаленост и усамотение от курортите с развит масов туризъм; 2) възможност за посещение на културните и природни обекти и тяхното изучаване, 3) наблюдение на богатото биоразнообразие; 4) възможност за изследване на селските общности, култура и начин на живот; 5) възможност за участие в различни селски дейности; 6) тишина и спокойствие, характерни за населените места на територията; 7) възможности за занимание с нетрадиционни спортове или хобита; 8) предлагане на местна храна и екологични производства.

[1] **Частта „Анализ на нуждите и потенциала за развитие“, стр. 6, Стратегия за ВОМР на МИГ „Стамболово-Кърджали 54“;**

В Стратегията е поставен фокус за развитие на устойчиво партньорство между публичния и частен сектор и възможността за предлагане на **по-комплексен туристически продукт.**

Община Стамболово: Територията на общината е далеч от образа на развира и утвърдена туристическа дестинация. По данни, посочени в актуализираният общински план на общината (2017) нетните приходи от продажби за община Стамболово, формирани от подотрасъл „Хотелиерство и ресторантьорство“ са под 0,5%.

Въпреки това, територията притежава богата природа, древна история и потенциала на една типично селска община. Долината на река Арда предоставя възможности за креативно селско стопанство, а хабитатите по нейната територия и многобройните защитени зони и местности имат сериозен туристически потенциал, вкл. и от гледна точка на сътрудничество с други – гръцки и турски общини. Горският ресурс на територията на община Стамболово предлага благоприятни възможности за развитие на селски, планински и ловен туризъм, а местната флора – богата на билки и дивеч е незаменим фактор от местния продукт – земеделски или туристически. Съхранените следи на праисторическите, античните и средновековните времена създават предпоставки за развитие на културен туризъм. Запазените селски традиции, читалища, църкви и джамии, заедно със съвременната култура са неограничен ресурс за контакт между отделните обекти и изграждането на система от местни културни пътища. Източни Родопи предлагат живописни туристически маршрути особено за любителите на пешеходния, екстремен, културен и екологичен туризъм.

В актуализираният местен план е отбелязано, че туристическата инфраструктура има потенциал, най-вече от гл. т. на съществуващите природни и културни дадености и възможности за развитие на алтернативни форми на туризъм. През 2016 г. туристическите обекти на територията на общината са осигурили общо 2,169 нощувки (източник: актуализиран ОПР, декларирани нощувки). Изчисляването им въз основа на декларирани в общината данни, предполага много по-голям брой на реалните нощувки от официално декларирания.

Най-старият мотел на територията - мотел „Гледка“ е вече хотел „Гледка“ след принудително затваряне поради възникналата конкуренция. Извършен е анализ на достъпните туристически данни, според който реалните гости на общината не са се увеличили много, а по-скоро са се преразпределили. Съгласно туристическия регистър, на територията на община Стамболово функционират:

- Бунгала – 2 (1 и 2-ра категория);
- Къщи за гости – 2 (1 и 2-ра категория);
- Хотел – 2, от които 1 семеен хотел (1 и 2-ра категория);

Към момента на територията на община Стамболово не функционират следните възможности за настаняване: апартаменти за гости, апартаментен туристически комплекс, вили, вилни селища, мотел, къмпинг, пансион, почивна станция, отделни стаи за гости, хостели, туристическа хижа, туристически учебен център и туристическа спалня.

Съгласно туристическия регистър, на територията на община Стамболово функционират:

- 0 бара;
- 3 заведения за бързо хранене (1 и 3-ра категория);
- 0 кафе-сладкарници;
- 5 питейни заведения (1-ва категория);
- 1 ресторанта (2-ра категория);

Към момента територията на община Стамболово не предлага следните възможности за хранене и развлечение: барове, кафе-сладкарници, туристическа столова, бюфет и отделна туристическа столова със сервитьорско обслужване.

Въпреки съществуващия ТИЦ (Туристически Информационен Център) в с. Стамболово организирането на туристически маршрути остава трудно. В голяма степен това се дължи на недобрата координация – разчита се на инициативност от страна на собствениците на туристически обекти за сметка на възможността ТИЦ-а да координира цялата дейност. Към момента липсват добре маркирани, обозначени и описани екопътеки, а съществуващите такива не се поддържат регулярно. Територията на община Стамболово има потенциал за развитие на селски и кулинарен туризъм, най-вече поради отсъствието на промишлени замърсители. В допълнение, река Арда и множеството микроязовири също могат да бъдат основа за допълнителни услуги в областта на туризма, предлагайки прекрасни места за краткотраен отдих в края на работната седмица.

Търговията и услугите на територията са слабо развити с изключение на магазинната мрежа, която е с добро покритие в повечето населени места (по данни от ОПР на община Стамболово). Последната се отличава с еднообразие на магазините (хранителни стоки) и заведенията (кафенета). Секторът на търговията и услугите, макар да е наличен и с широко разпространение, е с нисък пазарен дял в местната икономика. Секторът е основно съставен от магазини за хранителни стоки, ограничен брой заведения за хранене и ограничен брой специализирани магазини. Близостта до областните центрове Хасково и Кърджали компенсира в известна степен липсващите стоки и услуги на територията на общината.

Счита се, че някои от най-отличителните страни на местния туризъм на територията са: 1) отдалеченост и усамотение от курортите с развит масов туризъм; 2) възможност за посещение на културните и природни обекти и тяхното изучаване; 3) наблюдение на богатото биоразнообразие; 4) възможност за изследване на селските общности, култура и начин на живот; 5) възможност за участие в различни селски дейности; 6) тишина и спокойствие, характерни за населените места на територията; 7) възможности за занимание с нетрадиционни спортове или хобита; 8) предлагане на местна храна, екологични производства и минероложки туризъм.

В стратегическия документ е посочено, че през новия програмен период следва да се търсят възможности за предлагане на по-комплексен туристически продукт, резултат публично-частна инициатива. Като други възможни инициативи са посочени - изграждане на екопътеки, инвестиции в къщи за гости и места за хранене, др.

Община Кърджали: В местния план за развитие на общината е отбелязано, че природните и културни, в т.ч. и исторически дадености са добра предпоставка за развитие на туризма. По данни от местния план, основната част от хотелската база е от категория “3 звезди” и в нея се предлагат пълната гама услуги, съгласно изискванията на Закона за туризма. Настанителната база предлага двуместни стаи с всички удобства, при това – на конкурентни цени (в сравнение с общите ценови равнища на основните хотелиерски услуги в страната).

Съгласно туристическия регистър, на територията на община Кърджали функционират:

- Апартаменти за гости – 2 (3 категория);
- Бунгала – 3 (2 категория);
- Пансион – 1;
- Къща за гости – 22 (1, 2, 3-та категория);
- Семеен хотел – 10 (1, 2, 3-та категория);
- Стая за гости – 14 (1, 2-ра категория)л
- Хотел – 22, от които 10 семейни хотели (1, 2, 3-та категория);
- Хостел – 1 (1-ва категория);

- Туристическа хижа – 1 (2-ра категория);

Към момента на територията на община Кърджали не предлага следните възможности за настаняване: апартаментен туристически комплекс, вили и вилно селище, мотел, къмпинг, почивна станция, туристически учебен център, туристическа спалня.

Съгласно туристическия регистър, на територията на община Кърджали функционират –

- 20 ресторанта (1, 2, 3 категория);
- 36 заведения за бързо обслужване (1, 2 категория);
- 3 бара (2, 3 категория);
- 19 кафе-сладкарници (2, 3 категория);
- 21 питейни заведения (1 категория).

На територията на община Кърджали няма туристическа столова, туристически бюфет и туристическа столова със сервитьорско обслужване.

По-долу е представен туристическия потенциал на територията на МИГ „Стамболово-Кърджали 54“ от гл. т. на съществуващата туристическа база. Обхванати са и останалите места за настаняване на територията на община Кърджали, тъй като те също спомагат и обслужват този потенциал. Представената, по-долу, извадка на места за настаняване не претендира за изчерпателност.

Туристическа база на територията на МИГ „Стамболово-Кърджали 54“:

Хотели:

Обект	Местоположение	Допълнителна информация
Хотел „Перперикон“	Идеалният център на град Кърджали с удобни пътни връзки до всички изходи на града, община Кърджлаи	Хотелът разполага с 27 стаи - 11 единични стаи, 3 двойни стаи, 4 тройни стаи, 3 луксозни стаи, 3 стандартни апартамента, 3 луксозни апартамента. В хотела има ресторант, нощен клуб, сауна, фитнес и интернет зала. http://perperikonbg.com/

Обект	Местоположение	Допълнителна информация
Хотел „Главатарски хан“ ***	Намира се на 7 км от град Кърджали, община Кърджали	Разположен е в непосредствена близост до водите на язовир Кърджали в уникалната самобитност и девствена природа на Родопите. Намира се на 259 км. от летището на столицата, на 100 км. от Пловдив, на 85 км. от Смолян и на 50 км. от Гърция. http://glavatarski-han.com/

Обект	Местоположение	Допълнителна информация
Хотел „Свети Константин“ ***	с. Главатарци яз. Кърджали, община Кърджали	http://www.hotelglavatarci.com/

Обект	Местоположение	Допълнителна информация
Хотел „Устра“ ***	град Кърджали, община Кърджали	Хотел Устра е удобно разположен на 300 метра от центъра на Кърджали и от неговата автогара. Предлага безплатен Wi-Fi и безплатен частен паркинг. Хотелът разполага с лоби бар и ресторант с българска кухня и лятна тераса. Древните тракийски руини на Перперикон и Татул са на 20 минути с кола. Историческият музей на града и жп гарата се на 1 километър. http://www.ustra-tour.com/

Обект	Местоположение	Допълнителна информация
Хотел „Кърджали“ ***	град Кърджали, община Кърджали	http://www.kardjali-tourism.info/place/20/www.hotel-kardjali.com

Обект	Местоположение	Допълнителна информация
Хотел „Бехи“ ***	град Кърджали, община Кърджали	Предлага 15 бутиково обзаведени стаи, 2 студиа и 5 апартамента, разделни в няколко категории. http://www.kardjali-tourism.info/place/22/www.hotelbehi.com

Обект	Местоположение	Допълнителна информация
Хотел „Френдс Вила“ ***	с. Енчец, вилна зона яз. Кърджали, община Кърджали	FRIENDS VILLA разполага с 6 модерно обзаведени стаи и 3 апартамента изцяло климатизирани и със собствен санитарен възел http://www.friendsvilla.bg/

Обект	Местоположение	Допълнителна информация
Хотел „Rocca Resort“ ***	с. Главатарци, община Кърджали	Комплекс Rocca Resort се намира на брега на язовир Кърджали само на 7 км от гр. Кърджали. Комплекс Rocca Resort се състои от хотел със 17 стаи и един апартамент, 7 вили, ресторант с просторна тераса, и открит басейн с шезлонги и чадъри. Разполага със собствен паркинг. https://roccaresort.com/

Обект	Местоположение	Допълнителна информация
Трифон Зарезан **	с. Главатарци, община Кърджали	Предлага се настаняване в общо 10 отделни помещения, в които може да се настанят до 32-ма човека. В непосредствена близост до хотела има няколко къщи за гости, с които се допълва настаняването, когато по-големи групи желаят да нощуват на язовир Кърджали. http://zarezan.com/

Обект	Местоположение	Допълнителна информация
Хотелски комплекс Меаца **	кв. Възрожденци, община Кърджали	Хотелски комплекс „Меаца" е разположен на брега на „Водното огледало" в гр. Кърджали. Предлага 18 климатизирани стаи, от които са 8 спални, 6 двойни и 4 апартамента като всяка една от тях отвежда с финес и лукс в различни кътчета на света. https://www.komplex-meatsa.com/

Обект	Местоположение	Допълнителна информация
Боровица **	с. Пъдарци, община Кърджали	Семеен хотел „Боровица" се намира на брега на яз. Кърджали на 20 км. от гр. Кърджали. Хотелът е в непосредствена близост до Пещера Утробата. Хотелът разполага с 19 стаи, като всяка една от тях отвежда в 10-те най-големи забележителности в област Кърджали. http://www.hotelborovitsa.com/

Обект	Местоположение	Допълнителна информация
Резиденция *	с. Скърбино, община Кърджали	Хотелът е живописно разположен над Кърджали, североизточно от града, с чудесна гледка към града и Източните Родопи. Предлага 37 легла в 3 единични, 15 двойни стаи и 2 апартамента, ресторант, летен бар, голям открит басейн, WiFi, паркинг. Близо до археологически комплекс Перперикон, до екопътека Болярци, до Скалните гъби, до Историческия музей в Кърджали.

Обект	Местоположение	Допълнителна информация
Ида *	Индустриална зона – Юг, град Кърджали, община Кърджали	Предлага настаняване в 14 единични/двойни стаи, 6 спални и 2 апартамента. В стаите има възможност за единично или двойно настаняване. http://complexida.com/

Къщи за гости:

Обект	Местоположение	Допълнителна информация
Къща за гости „Стефанови къщи“	с. Главатарци, община Кърджали	На площ от 1300 кв. м са разположени три къщи, построени в традициите и стила на Източните Родопи. Една от къщите е постоянен дом на стопаните, а Голямата и Малката къща дават подслон на гостите, избрали да отседнат. http://stefanovikashti.net/

Обект	Местоположение	Допълнителна информация
„Мъдрец - При Севда и Фети“	с. Мъдрец, община Кърджали	Къщата в Мъдрец разполага с 6 стаи за гости, всекидневна, голяма тераса, веранда с гледка към Родопите, просторен навес, беседка и зелен двор. http://www.prisevda.com/

Обект	Местоположение	Допълнителна информация
„ПАЗАРА“	град Кърджали, община Кърджали	Къща за гости "Пазара" се намира на 20 метра от Пазара на производителите в град Кърджали. От терасите на семейния хотел се открива прекрасна гледка към "Водното огледало" - хидротехническо съоръжение на р. Арда. В близост се намира и най-големия парк в Източна Европа - парк „Арпезос-Север”. Къщата предлага за наемане общо 9 стаи и 1 апартамент, от които: • 4 двойни стаи - като в 3 от тях има 2 единични легла, а в 4-та - спалня; • 2 тройни стаи - във всяка от тях има 3 единични легла • 3 фамилни стаи - като в 2 от тях има 1 спалня и 2 единични легла, а в 3-та 1 спалня и 3 единични легла. • 1 апартамент с 2 стаи с по 2 отделни легла с отделна кухня и с голяма тераса с изглед към "Водното огледало". http://www.hotelpazara.com/

Обект	Местоположение	Допълнителна информация
„Ламбов“	с. Главатарци, община Кърджали	Къща за гости "Ламбов" се намира в с. Главатарци, общ. Кърджали. Разположена е на тихо и спокойно място, на 50 метра от брега на язовир Кърджали. Състои се от 3 вили, обзаведени със съвременен дизайн и всички удобства, които се отдават като апартаменти. http://www.guesthouselambov.com/

Обект	Местоположение	Допълнителна информация
„Средна Арда“	с. Звезделина, община Кърджали	Къщата разполага с пет двойни, една тройна и две четворни стаи, уютна механа в автентичен родопски стил, където гостите могат да се насладят на традиционни ястия от българската национална кухня. http://srednaarda.com/

Обект	Местоположение	Допълнителна информация
„Френдс“	с. Енчец, вилна зона яз. Кърджали, община Кърджали	Модерни бунгала, оборудвани с външна кухня, климатик, телевизор и собствен санитарен възел. Бунгалата се намират в непосредствена близост до хотелската част, разположени насред борова гора, над язовир Кърджали, където ще можете да се потопите в красотата на Родопите и да се пренесете в един приказен сън. http://www.friendsvilla.bg/

Обект	Местоположение	Допълнителна информация
Хотелски комплекс „Арда“	с. Долно Черковище, намира се на около 10 км след стената на яз. „Студен кладенец“, община Стамболово	Комплекс „Арда“ се състои от хотелска част, отделни къщички, ресторант, фитнес зала, сауна и открит басейн. http://www.complexarda.com/

Обект	Местоположение	Допълнителна информация
Хотел “Гледка“	Хотел Гледка се намира в с. Гледка, община Стамболово и отстои на 22 км от Областния център Хасково	Хотел Гледка е изцяло реновиран и разполага с 26 двойни стаи и с 4 апартамента. http://pochivka.com/hoteli/o-1584-hotel-gledka

Обект	Местоположение	Допълнителна информация
Хотел „Мако“	с. Стамболово, община Стамболово	Предлага самостоятелни стаи за подслон и нощувка. Капацитетът е 10 легла.

Обект	Местоположение	Допълнителна информация
Хотелски комплекс „Никодиа“	с. Царева Поляна, община Стамболово	Капацитетът на една вила е 6 човека. Комплексът се състои от 5 вили с барбекю, басейн, джакузи, сауна, фитнес, колела. Три от вилите са за настаняване – като на втория етаж на всяка има спалня за двама, стая с две легла, тераса и баня с тоалетна, а на първия етаж - хол с камина, тоалетна, кухня, веранда, антре и складово помещение, като дивана е разтегаем и е с размери на спалня. http://nicodia.com/

Туристически селища и други:

Обект	Местоположение	Допълнителна информация
Туристическо селище “Перпера”	Комплекс "Перпера" е разположен на 100 метра от р. Арда в непосредствена близост до ПЗ Скални ниши "Меден камък" (Кован кая), Тракийския ритуален скален комплекс "Лъвска скала" и на 2 км от стената на яз. "Студен кладенец"	Комплекс „Перпера“ се състои от: 5 къщи за отдих, включващи по 2 броя спални помещения за 4-ма човека, санитарен възел, кухненски кът, всекидневна и открита веранда с барбекю. Къщите са оборудвани с камина, телевизор и интернет връзка. Комплексът разполага и с 6 броя бунгала, включващи санитарен възел, спално отделение с по 2 броя единични легла или с по един брой двойно спално легло, кухненски кът и открита веранда. https://complexperpera.com/index.php/bg/homepage-bg/

Обект	Местоположение	Допълнителна информация
Туристически център за еко туризъм „Хижа“ – с. Тънково	Намира се в м. „Катлъ бунар“- край с. Тънково. До хижата се Достига по 2 км. чекалиран път, има оформено място за паркинг.	Обновената хижа и ски пистата са на община Стамболово. Капацитетът им е от 34 места. Сградата е водоснабдена и електрифицирана. Има отопление. Разполага с туристическа кухня и столова. Ски пистата е с дължина около един километър. Местността е разположена на 700 метра надморска височина.

Обект	Местоположение	Допълнителна информация
Къща за гости "Токмакли"	с. Токмакли, намира се на едноименния язовир, близо до с.Стамболово, на 25 км. от гр Хасково	Разполага с голям двор и удобен паркинг в него за 12 коли. Къщата предлага 22 места в 5 стаи с по 2 и 3 легла и 2 апартамента. 3 от стаите и апартаментите са със самостоятелни санитарни възли. Къщата за гости "Токмакли" разполага с добре оборудвана кухня с всичко необходимо - прибори, посуда и кухненско оборудване, което позволява на гостите сами да организират прехраната си. На няколко километра от язовира е и село Стамболово. http://tokmakli.blogspot.com/

V. Описание на културни и природни обекти на територията на МИГ „Стамболово-Кърджали 54“

Основна цел на тази част от доклада е да опише **културните** и **природни** обекти на територията на община Стамболово и Кърджали.

Община Стамболово:

- В близост до границите на Гърция и Турция;
- Попада в територията на област Хасково;
- Разстояние - 22 км. от областният център;
- Площ: 277 кв. км.;
- Местоположение: Североизточна част на Източните Родопи;
- Обхваща 26 населени места;
- Пресечен и полупланински релеф;
- Умерено-континентален климат;
- Сравнително мека зима (минимални температури от 0 до минус 5 - 7 градуса по Целзий);
- Слънчево и горещо лято (максималните температури достигат до 35 - 37 градуса по Целзий);
- Умерени средни температури през всички сезони (около 0 градуса по Целзий, а през лятото - 25 градуса по Целзий);
- Повече от 80 микроязовира са разположени на територията ѝ;
- Плодородни земеделски земи;
- Партнира си с община Орестиада (Гърция).

Природни обекти:

На територията на община Стамболово могат да бъдат видени различни скални образувания. Река Арда е прорязала родопските склонове, в резултат на което са се формирали интересни форми и образувания. Вулканичните скални комплекси достигат на места височина до 150 метра. Огромните скални комплекси, сипеи и пропасти са убежище на голям брой скалолюбиви видове, с ограничено разпространение в България. Наред с преобладаващата сухулюбива растителност в доловете има неголеми участъци с мезофилни дъбови гори.

Обект	Местоположение	Допълнителна информация
Защитена зона (33) „Студен кладенец“	Разположена е в Източните Родопи между град Кърджали и селата Рабово и Студен кладенец	Язовир, създаден в скалното дефиле на река Арда, което се характеризира с отвесни скали, стръмни брегове, оградени с високи планински ридове. Значителна част от територията е заета от скални комплекси, единични скали и каменисти сипеи с оскъдна растителност. В района разпръснато са разположени открити пространства, заети от селскостопански земи и ливади, които са обрасли с ксеротермни тревни съобщества с преобладаване белизма /Dichantium

		ischaemum/, луковична ливадина /Poa bulbosa/ и др. Около две трети от планинските склонове около язовира са покрити с вторични широколистни смесени гори. На територията на Студен кладенец са установени 219 вида птици. 103 от видовете птици са от европейско природозащитно значение (SPEC) (BirdLife International, 2004). Като световно застрашени в категория SPEC1 са включени 12 вида, а като застрашени в Европа съответно в категория SPEC2 - 27 вида и в SPEC3 - 64 вида.

Снимка: photoplace.bg[2]

Снимка: автор: „Dilqna“[3]

Обект	Местоположение	Допълнителна информация
Абразивни кладенци	Абразивните кладенци заемат граничната територия на община Стамболово с община Крумовград (с. Студен кладенец). Намират се в непосредствена близост до язовирната стена на яз. „Студен кладенец“.	Скалите по поречието на р. Арда са застинала лава от активната вулканична дейност, протекла в района преди милиони години. Част от кратерите са частично разрушени от водите на реката. Отломки от тях, понесени от бързата вода, при среща със скалите придобиват върteливо движение, като стържат от упор околните скали и постепенно започват да ги разяждат. Оформя се вдлъбнатина, която с течение на годините се увеличава. Така са се появили големи дупки в скалите, които в геологията се наричат "абразивни кладенци". Те са с различна големина – от съвсем малки с диаметър 20 см. и дълбочина 10 см, до огромни – с диаметър 7-8 м. и дълбочина 10-15 м. Кладенците се намират в коритото на реката и са много удобни укрития за зимуващите в ждрелото риби. Тук се срещат и най-различни влечуги и земноводни.

[2] https://bit.ly/2lO50wq
[3] https://bit.ly/2kAq4X0

Източници на снимки[4]: Туристически портал Кърджали; Интернет сайт „Пътешествия, туризъм и още нещо“; Почивка.бг.

Обект	Местоположение	Допълнителна информация
Защитена зона „РОДОПИ ИЗТОЧНИ”	Обхваща землищата или части от тях на 235 селища, включени в административните граници на 11 общини от 3 области. В община Стамболово 33 заема поречието на р. Арда и прилежащите й земи по левия бряг, разположени след язовирната стена на яз. “Студен кладенец”	Съхранена природа, разнообразен животински и растителен свят, природни забележителности, богатата история и култура, пъстра палитра на традиции и обичаи. Запазени са съобщества и популации на множество видове, които са от европейско и световно значение. Срещат се редки и застрашени от изчезване растителни и животински видове, ендемити и реликти. Голямо е разнообразието от ценни лечебни растения. Безспорно най-интересни от природозащитна гледна точка са птиците, заради които са обявени повечето защитени зони и територии. Интерес представляват двата вида сухоземни костенурки, колониите на прилепи, находищата на венерин косъм, на няколко вида орхидеи и др.

[4] https://bit.ly/2lUgrmk; https://bit.ly/2lVVyXz; https://bit.ly/2kKeoRi;

Източник снимки[5]

Обект	Местоположение	Допълнителна информация
Защитена зона „МОСТ АРДА”	33 „Мост Арда” се намира в Източните Родопи, тя е част от долината на река Арда. Разположена е по поречието между село Рабово и град Маджарово, заедно с гористите планински склонове и скални масиви на Иранов рид, които оформят границите на зоната.	Биоразнообразие: ▪ 142 вида птици; ▪ 31 са включени в Червената книга на България; ▪ Редки растения; ▪ Скални феномени.

Източник снимки[6];

Обект	Местоположение	Допълнителна информация

[5] https://bit.ly/2kfYCgQ
[6] https://bit.ly/2lWftpi;

Защитена местност „Големият сипей”	ЗМ “Големият сипей" попада в землищата на с. Рабово и с. Бял кладенец, община Стамболово. Намира се на северния бряг на язовир “Студен кладенец”. Обхваща силно пресечен и труднодостъпен район, разположен между стената на яз. “Студен кладенец” и Качлъбуюк дере.	Обхваща скални комплекси, храсталаци и дъбови гори от изключително значение за опазване на орнитофауната. Защитената местност притежава разнообразна растителност, сухолюбиви гори (ксерофилни), съставени, основно от, благун (Quercus frainetto), космат дъб (Q.pubescens) и цер (Q.cerris). Тук гнездят 20 вида птици, включени в Червената Книга на България и 47 с неблагоприятен природозащитен статус в Европа. Сред тях са: ▪ белоглавият лешояд, ▪ египетският лешояд, ▪ бухалът, ▪ белоопашатият мишелов, ▪ черният щъркел, ▪ белочелата сврачка, ▪ скалната зидарка, ▪ орел змияр, ▪ черна каня. За белоглавия лешояд “Големият сипей” е едно от двете най-важни гнездовища у нас. Тук гнездят между 9 и 14 двойки от общо около 65 за страната.

Източник снимки;[7]

Обект	Местоположение	Допълнителна информация

[7] https://bit.ly/2lRfBXr;

Защитена местност „Находище на тракийски клин”	Защитената местност „Находище на тракийски клин” се намира в землището на село Воденци, община Стамболово	Защитена Местност „Находище на тракийски клин” цели опазването на растителен вид Тракийски клин (Astracantha thracica L.), вкл. и неговото местообитание. Растителният вид е включен в Червената книга на България. Нарича се още Тракийско сграбиче, като в страната има само 3 находища на това растение - в ямболски, сливенски и стамболовоския регион. Популациите на вида се развиват върху скалисти варовити терени. Обитават каменливи тревисти и храсталачни места, растат върху плитки, сухи и ерозирани почви.
		Източник снимки:[8]

Обект	Местоположение	Допълнителна информация
Природна забележителност "Шейтан кюпрю" – родопски силивряк	Намира се под стената на яз. „Студен кладенец“, в най-тясната част в долината на река Арда върху скалите	Представлява област от интересни скални образувания, покрити с оскъдна растителност.

Обект	Местоположение	Допълнителна информация
Природна забележителност Скални ниши "Меден камък" (Кован кая)	Намира се между селата Пчелари и Долно Черковище, община Стамболово, и Котлари, община Крумовград, преди железния мост над	Представлява тракийско скално светилище, което се състои от група скали, върху които са изсечени няколкостотин трапецовидни ниши с култово предназначение. Обектът е Защитена местност с национално значение.

[8] https://bit.ly/2mb6bpF; https://bit.ly/2lPbSJW;

	река Арда. Асфалтов път минава на 100 м от местността.	

Източник снимки[9];

Обект	Местоположение	Допълнителна информация
Пещера - Караджа Инлер	с. Бял кладенец, р. Бююк дере, мах. Читмахле	Пещерата е едноетажна, разклонена, с обща дължина 101 метра, образувана във варовикови скали (Диаклазна). Обитава се от различни видове прилепи. На турски "караджа" означава малка сърна, а "инлер" е множествено число на "ин" - "пещера". Картирана на 23/11/1970 г. от Борис Колев, "Аида" Хасково.

[9] https://bit.ly/2ki8XsG;

Източник снимки: Автор: Иво Митрев[10]

Обект	Местоположение	Допълнителна информация
Пещера - Кован кая	с. Долно Черковище	Едноетажна, неразклонена с дължина 14 м и денивелация 2 м. Името на местността, преведено на български, означава "Пчелна скала". Скалите, в които е образувана пещерата, са известни със своите скални ниши - тракийски светилища. Районът на пещерата е поставен под защита на ЗООС.

Източник на снимки[11];

[10] https://bit.ly/2kMVqtg;
[11] https://bit.ly/2mhpZYG; https://bit.ly/2kACT3D;

Обект	Местоположение	Допълнителна информация
Пещера - Зондана	с. Долно Черковище	Влажна пропастна пещера с дължина 76 м и денивелация 18 метра. Многоетажна, разклонена. Името произлиза от турската дума "зандан" ("затвор").

Обект	Местоположение	Допълнителна информация
Пещера - Голямата Пещера	с. Долно Черковище м. Гуан кая	Влажна, едноетажна, неразклонена, с обща дължина 23 м.

Забележителности, които информират за **Биоразнообразието** в района:

Обект	Местоположение	Допълнителна информация
Интерактивна изложба „Биоразнобразието в долината на р. Арда“	Интерактивната изложба се намира между селата Пчелари и Долно Черковище, малко преди ПЗ Скални ниши "Меден камък" (Кован кая) и преди железния мост над река Арда	Изложбената зала представя биоразнообразието, както и минерали и скали, характерни за района на Източните Родопи. В Изложбата можете да получите информация за: ▪ Природата, културата и историята на Източните Родопи и по-специално най-характерните особености в долината на река Арда; ▪ Маршрути, места за настаняване и хранене в района; ▪ Дейности за опазване на биологичното разнообразие. Освен това сградата на Изложбата осигурява възможности за прожектиране на образователни филми, провеждане на семинари и други обучителни занятия. Осигурява се наблюдение на птици с водач и разходка по две от екологичните пътеки, включваща наблюдение на редките птици в тяхната естествена среда.

Културно-исторически обекти:

Община Стамболово е богата на археологически паметници, които успешно съхраняват културата от всички епохи. На територията преобладават тракийските паметници от пред-римската и римската епоха и старобългарските селища и некрополи. Интересните скални некрополи се намират в съседство с други тракийски паметници - крепости и светилища. Комплекси от крепости, светилища и некрополи от ранно-тракийския период се срещат най-често в долината на р. Арда и в скалистите местности на север от нея.

Обект	Местоположение	Допълнителна информация
ПЗ Скални ниши „Меден камък“ (Кован кая)	с. Долно Черковище	Трапецовидни ниши, разположени на левия бряг на р. Арда в местността Кован кая на не много високата варовита скала.

Обект	Местоположение	Допълнителна информация

Тракийски скални гробници	с. Долно Черковище	Намират се в близост до скалата ”Хамбар-кая”. Тракийски култово-погребални комплекси в ранната епоха, разпръснати из Източни Родопи, има и около община Стамболово. Почитането на скалата играе важна роля в религиозните представи на траките. За тях тя е символ на космическото устройство, като се смята, че по върховете й обитават небесните богове, а в подножието й - злите духове и хтоничните божества /от подземния свят/, а в средата - човешкият род.

Обект	Местоположение	Допълнителна информация
“Поп Мартиновата дупка”	с. Долно Черковище	Намира се срещу скалата „Кован кая“ на височината ”Кара-куз”, южно от железния мост. Гробницата е с четириъгълна форма, с дължина 2,75 метра, ширина 1,50 метра и височина 1,80 метра. Свързана е с родопския харамия поп Мартин, който се е укривал в нея от турците. Около гробницата и по близките скали са издълбани над 200 трапецовидни ниши, в които са поставяни урните с праха на изгорените траки.

Обект	Местоположение	Допълнителна информация
„Лъвската скала“	с. Долно Черковище	Тракийското светилище в местността Аул кая.

Обект	Местоположение	Допълнителна информация
Тракийска гробница	с. Пчелари	В региона "Хамбар кая" има следи от 6 гробници. Те са вкопани в горната част на масива и са покрити с големи каменни блокове. Най-впечатляваща е гробницата в местността "Кара ин" - 2.5 км югоизточно от селото. За вождовете си траките правели скални гробници, а обикновените хора погребвали в земята или след изгаряне глинената урна с тленния прах затваряли в издълбани в скалите трапецовидни ниши.

Обект	Местоположение	Допълнителна информация
Антична и средновековна крепост „Асара“ (Ефраим) в по-късните години е известна като Калето или Чатал кая	с. Рабово	Останки от средновековна крепост Асара, която впечатлява с умелото вграждане на крепостта сред непристъпните канари.

Обект	Местоположение	Допълнителна информация
Тракийската крепост "Кралев връх"	с. Кралево	Разпръснати и недобре съхранени останки от крепостни стени, керамика.

Обект	Местоположение	Допълнителна информация
Източнородопски рид Чала	с. Кралево	Тракийски култов комплекс, некропол и светилище. Останки от крепост. Най-интересен е култовия комплекс от тракийски паметници при големия Източнородопски рид Чала – резерват от тракийски, римски и старобългарски паметници. Той е ограден от селищата Кралево, Долно Ботево, Голям Извор и Малък Извор. В най-високата част на Чала, на около 2 км източно от Кралево, личат останки от три реда стени на тракийска крепост, които представляват каменни пояси /огради/ от суха зидария /градеж без спойка/. В района на крепостта са открити стрели и керамика от старожелязната, младожелязната, римската, както и от късноримската епоха и средновековието. В тази крепост през римската епоха е имало тракийско светилище от III в., сред чийто останки са открити няколко оловни огледалца, някои от които с надпис възхваляващ красотата. От същото време са открити монети в самото селище Кралево.

Обект	Местоположение	Допълнителна информация
Тркийски шарапани	с. Долно Ботево, с. Пчелари, с. Кралево	Шарапана или виноделна, използвала се е за производството на вино. Има и хипотези, че са се използвали и в рудодобива.

Обект	Местоположение	Допълнителна информация
Късноримска и средновековна крепост Чала	с. Голям извор	Тракийски култов комплекс, некропол и светилище. Останки от крепост.

Обект	Местоположение	Допълнителна информация
Тракийската крепост „Хамбарлък телеси“ (Хамбарлък)	с. Поповец	Разпръснати и недобре съхранени останки от крепостни стени

Обект	Местоположение	Допълнителна информация

Тракийски крепости „Чамлък каясъ“ и “Саръ кая”	с. Бял кладенец	Разпръснати и недобре съхранени останки от крепостни стени.

Обект	Местоположение	Допълнителна информация
Седемстенна мюсюлманска Гробница	с. Кралево	Погребан е мюсюлманският светец Али и всяка година на Хъдърлес (6 май) се посещава от мюсюлмани шиити, сунити и от християни.

Източник[12]

Обект	Местоположение	Допълнителна информация
Етнографски музей	с. Жълти бряг	Етнографският музей отразява културата и бита на местното население от този край. Създаден през 1980 г., музеят в село Жълти бряг съхранява богата експозиция, свързана предимно с културната традицията на населението в стамболовския край, Тракия и Родопите, неговото културно и стопанско развитие през годините на Възраждането. В колекциите му земеделието и животновъдството са представени като основни поминъци на населението от региона. Открояват се народни носии, килими, медни съдове, керамика, старинни оръжия, изделия от дърворезба, накити и църковна утвар, шити и плетени дантели.

[12] https://bit.ly/2lsS4Mz;

Религиозни обекти:

Християнски религиозни храмове:

Обект	Местоположение	Допълнителна информация
"Света Богородица"	с. Гледка	н.п

Обект	Местоположение	Допълнителна информация
"Света Богородица"	с. Голям Извор	н.п

Обект	Местоположение	Допълнителна информация
"Свети Илия"	с. Долно Ботево	н.п

Обект	Местоположение	Допълнителна информация
"Св. Успение Богородично"	с. Долно Черковище	н.п

Обект	Местоположение	Допълнителна информация
"Св. Димитър"	с. Жълти бряг	н.п

Обект	Местоположение	Допълнителна информация
"Св. Пророк Илия"	с. Кралево	н.п

Обект	Местоположение	Допълнителна информация
"Св. Илия"	с. Малък Извор	н.п

Обект	Местоположение	Допълнителна информация
"Св. Пророк Илия"	с. Силен	н.п

Обект	Местоположение	Допълнителна информация
"Св. Апостоли Петър и Павел"	с. Стамболово	н.п

Обект	Местоположение	Допълнителна информация
Св. св. Константин и Елена"	с. Тънково	н.п

Обект	Местоположение	Допълнителна информация
"Св. Пророк Илия"	с. Царева поляна	н.п

Мюсюлмански религиозни храмове:

Джамии има в селата: Балкан, Бял кладенец, Воденци, Войводенец, Гледка, Голобрадово, Долно Ботево, Долно Черковище, Долно поле, Жълти бряг, Зимовина, Кралево, Лясковец, Маджари, Малък извор, Пчелари, Поповец, Пътниково, Рабово и Светослав.

Тюрбета (Турски гробници) има в селата: Царева поляна, Лясковец и Кралево.

Тюрбето „Демир баба“[13]

Обекти, свързани с алтернативни форми на туризъм:

Обект	Местоположение	Допълнителна информация
Винарна Стамболово	Намира се в с. Стамболово, в непосредствена близост до сградата на община Стамболово Цени на дегустацията: според потреблението	Мерлото от района на село Стамболово е международно известно и признато като едно от най-типичните и стойностни образци на български вина Мерло в света. Винарната е с дългогодишен опит в производството на традиционни български вина. Собственост е на "Нова индустриална компания" АД, която е собственик и на Винпром Хасково, който продължава и днес традицията на древните траки, чрез производството на богатата гама висококачествени червени вина.

Обект	Местоположение	Допълнителна информация
При Димо Карабоюков "Бакалница ТРАКИЯ"	с. Поповец, Къщата му се намира в селото, а лозето му се намира в землището на селото в местността „Баракова чешма” на площ от 50 дка. Цени: Две от стаите имат възможност за настаняване на семейство с дете на цена 35 лв. за стая. Стаите за гости са в	Димо Карабоюков е биолозар и стопанин на къща за селски и агротуризъм. Приема целогодишно посетители с предварително договаряне. Групите могат да бъдат до десет души. От 14 години той го стопанисва, като отглежда по биологичен начин винените сортове ”Мерло”, “Памид” и десертното грозде ”Болгар”. От биологичното грозде бай Димо прави домашно вино по традиционна семейна рецепта, предавана от поколения, която започва от дядо му Димо от 1930 год. и се предава на неговия син и внук Димо.

[13] https://bit.ly/2khrOUH;

	битова обстановка. В двойна стая е по 15 лв. на човек.	

Читалищата, като носители на културните традиции в района:

На територията на община Стамболово функционират десет читалища, чиито книжен фонд, по-данни на общината, наброява 50 000 тома и 700 читатели. Техните културни изяви и инициативи са активно подкрепяни от местната власт. Най-старото читалище – НЧ "Съзнание" – с. Жълти бряг с година на създаване 1890 е с библиотечен фонд 9 000 тома. На базата на междукултурното общуване и обогатяване на традициите, община Стамболово е главен организатор на празници, фолклорни фестивали, участия и концерти на етническите общности в населените места и извън тях.

Някои от инициативите са:

- Национален събор Копривщица – традиционни участия на певческа група за изворен фолклор към НЧ "Христо Ботев " – с. Царева поляна;
- Китна Тракия – участие на НЧ "Христо Ботев" – с. Царева поляна, НЧ "Христо Ботев" – с. Стамболово, НЧ "Иван Вазов"- с. Долно Ботево, НЧ "Развитие " – с. Силен и НЧ "Светлина" – с. Тънково;
- Национални събори за автентичен фолклор "От извора –Труд 2004,2005 и 2006" - Почетни грамоти за представителната група от НЧ "Христо Ботев" – Стамболово и
- НЧ " Христо Ботев " – Царева поляна;
- Четвърти национален фолклорен фестивал с международно участие за двугласно пеене и народна песен – Неделино 2005 – НЧ "Съзнание" – с.Жълти бряг;
- Трети национален конкурс за изпълнители на тракийски народни песни
- "С песните на Стайка Гьокова" – Карнобат 2005 г. и почетен диплом за отлично представяне на представителна група от НЧ " Христо Ботев "- с. Стамболово
- Национален конкурс " С песните на Надежда Хвойнева "- Левочево 2003/2004 г. - Второ място за индивидуално участие и трето място за фолклорната група към
- НЧ " Христо Ботев " – с. Стамболово;

Пешеходен туризъм:

На територията на община Стамболово има разработени три туристически маршрута:

- **Маршрут №1 ТЦЕС – „Големия Сипей":** Маршрутът започва от екоцентъра в с Тънково, като върви в западната посока по билото на рида „Гората". Повечето от маршрута преминава през запазена полиморфна широколистна гора от маклен, мъждрян, келяв габър, обикновен габър и дъб. В тази част от маршрута може да се види и добре запазена лалугерова колония където освен лалугерите може да се наблюдават и ориенталски каменарчета, които гнездят в стари лалугерови дупки. По маршрута може да се наблюдават птици – точка за наблюдение на птици, която се намира на изявена височина над с. Лясковец. От нея могат да се наблюдават малък орел, орел змияр, малък креслив орел, белоопашат мишелов и осояд. Малко след точката за наблюдение на птици се намира находище на вековни обикновени кестени пренесени тук от древните римляни. След това при с. Пътниково маршрута слиза на юг и продължава към с. Светослав, където може да бъде видяна тракийска скална гробница от 8-5 век преди Христа Гробницата е изработена чрез всичане в скалите. След това маршрутът продължава на запад към с. Бял кладенец, където могат да се видят стари къщи с уникална архитектура. Има уникални тракийски къщи със стил характерен

за беломорска Тракия и къщи със стил характерен за Мала Азия и Западни Родопи. След това маршрута продължава на юг до ЗМ "Големият сипей" и завършва на характерно възвишение, точка за наблюдение на птици. Тук могат да се наблюдават птиците обитаващи защитената местност: черни щъркели, белоглави и египетски лешояди, гарван гробар, малък орел и орел змияр. В зависимост от периода могат да се видят и няколко вида орхидеи. Пътеката минава около едно голямо находище на редкоцветен салеп, а в гората могат да бъдат наблюдавани различни видове платантери и цефалантери както и родопска горска майка. Маршрута е с дължина 19 километра и се преминава за около 5 часа.

- **Маршрут №2 ТЦЕС – Резерват „Вълчи дол":** Маршрутът започва от екоцентъра в с. Тънково и в началото върви на юг по стар асфалтов път като пресича рида „Гората" и достига околностите на с. Долни Главанак . Преминава през стара широколистна гора съставена основно от космат дъб, горун и благун. По маршрута могат да бъдат наблюдавани обикновен мишелов, малък креслив орел, осояд, голям пъстър кълвач, малък пъстър кълвач и сирийски пъстър кълвач, авлига и червеногърба сврачка. След това маршрутът минава покрай известния тракийски мегалитен паметник „Кромлех" изграден и използван от 8 до 6 век преди христа. В района на Кромлеха могат да бъдат видени орхидеи от вида обикновен салеп, също така червеноглава сврачка, белочела сврачка, черноглава овесарка и среден пъстър кълвач. След Кромлеха маршрутът продължава на югозапад към ЗМ „Орешари", като минава през селата Тополово, Долно поле и Долно Черковище, където преминава по стар железен мост над р. Арда и достига до ЗМ „Орешари". Тук могат да бъдат видени няколко вида орхидеи, румелийски трахелиум, тис и папратта венерин косъм. От точката за наблюдение на птици могат да бъдат наблюдавани черночела сврачка сокол орко, египетски лешояд, средиземноморски сокол, белоопашат мишелов, черен щъркел и речен дъждосвирец. След това маршрута продължава на запад, като пресича р. Крумовица по дървен мост при село Кулич и продължава към с. Поточница. До с. Поточница има две тракийски скални гробници от 8-7 век преди Христа. Маршрутът продължава през селото и достига до точката за наблюдение на птици до с. Стари чал изградена в непосредствена близост до площадката за подхранване на грабливи птици от Българско Дружество за Защита на Птиците. Точката се намира на границата на резервата „ Вълчи дол". Тук могат да бъдат наблюдавани трите вида лешояди които се срещат в Източни Родопи (белоглав, черен и египетски) също така скален и царски орел, черна каня малък и голям ястреб, гарван гробар, обикновено и испанско каменарче, тракийски кеклик, синявица, пчелояди и червеногушо копривarче. Половината от маршрута преминава през широколистна гора а останалата половина през открити територии и по брега на р. Арда. Дължина му е 24 км. и се преминава за около 6 часа.

- **Маршрут № 3 ТЦЕС с. Тънково – ЗТ „Момина скала" гр. Маджарово:** Маршрутът започва от екоцентъра в с. Тънково и в началото върви на юг по стар асфалтиран път като пресича рида „Гората" и достига околностите на с. Долни Главанак . Преминава през стара широколистна гора съставена основно от космат дъб, горун и благун. По района могат да бъдат наблюдавани обикновен мишелов, малък креслив орел, осояд, голям пъстър кълвач, малък пъстър кълвач и сирийски пъстър кълвач, авлига и червеногърба сврачка. След това маршрутът продължава на югоизток през селата Долни и Горни Главанак към гр. Маджарово. До с. Долни. Главанак се намира запазен участък от стар римски път граден от каменни блокове. При слизането си към Маджарово маршрута преминава през ЗМ „Черната скала" в този участък могат да бъдат наблюдавани двата вида сухоземни кастенурки, жлтокоремник, египетски и белоглави лешояди. След ЗМ" Черната скала" маршрутът преминава по мост на р. Арда и стига до Природозащитния център „Източни Родопи „ на БДЗП. Тук има интерактивна изложба, която може да бъде разгледана и укритие за наблюдение на птици от където могат да бъдат наблюдавани египетски и белоглави лешояди,

морски и скален орел, черни щъркели, сокол скитник и белоопашат мишелов. След това маршрутът преминава през гр. Маджарово и се отправя на запад по брега на р. Арда към ЗМ „Момина скала" и точката за наблюдение на птици в края на маршрута. В този участък могат да бъдат видени крайречни формации, от тамарикс, както и формации от червена, бяла и ксантийска върба и няколко екземпляра от рядката черна топола. Могат да бъдат наблюдавани среден пъстър кълвач, пчелояд, авлига, жалобен, син и голям синигер, както и малък маслинов присмехулник. Също така може да бъде наблюдавано стадото от рядката порода родопско късорого говедо, което пашува в тази територия. В края, маршрута завършва с точка за наблюдение на птици, от където могат да бъдат наблюдавани египетски и белоглав лешояд, скален орел, белоопашат и обикновен мишелов, голям и малък ястреб, обикновено и испанско каменарче, пчелояди, червеногърба сврачка, папуняк, черен щъркел, сива чапла, голям корморан, речен дъждосвирец и земеродно рибарче. Като цяло маршрута върви по оформени пътища, които преминават през широколистни гори. Дължината му е 17 км. и се преминава за около 5 часа.

Община Кърджали:

- В близост до Гърция и Турция;
- Попада в територията на област Кърджали;
- Площ: 574 кв. км.;
- Местоположение: Източни и Западни Родопи;
- Обхваща 118 населени места;
- Ниско планински и хълмист релеф;
- Преходно-средиземноморски климат;
- Средната годишна температура се движи в границите 11-13°C;
- Сравнително мека зима (средна температура градуса по Целзий);
- Слънчево и горещо лято (максималните температури достигат до 40 градуса по Целзий);
- Сравнително плодородни земеделски земи.

Природни обекти:

Обект	Местоположение	Допълнителна информация
Природна забележителност „Каменните гъби"	източно от с. Бели пласт, при самия път, свързващ Кърджали с Хасково	Представляват хармонични скални късове с форма на естествени гъби, с розови пънчета и зеленикави гугли. Височината на пънчетата и ширината на гуглите е до 2,5 м. Изваяни са в риолитови вулкани туфи. Туфите, от които са се оформили каменните гъби, също са резултат от интензивна подводна вулканична дейност, датираща от времето на палеогена. След оттеглянето на морето и последователното издигане на морското дъно, върху тях започнало действието на ерозията. Долният, розов пласт се

		оказал по-мек и по-лесно се поддавал на действието на слънцето, вятъра и дъжда. Горният, зеленикав пласт съдържа по-здрави минерали, най-вече вулканично стъкло и по-трудно се изветря. Така в продължение на хилядолетия се е оформила тази прекрасна композиция от неповторими форми и багри. Има ограничено значение от гледна точка на опазването на биологичното разнообразие.
Източник снимки:[14]		

Обект	Местоположение	Допълнителна информация
Природна забележителност „Каменната сватба“	Намира се в землището на с. Зимзелен, на 3 км. от Кърджали, близо до асфалтиран път.	Красива група от множество каменни пирамиди, напомняща сватбено шествие. Фигурите са изключително разнообразни по форма и размери, като на височина са от 0,5 до над 10 м. Образуванията са вулкански туфи с риолитов състав, чиято възраст е около 35 млн. години. През олигоцена днешните Източни Родопи са били дъно на море. В резултат на чести вулкански взривове, на морското дъно се образували дебели пластове

[14] https://bit.ly/2IPlXXi

		вулканска пепел, примесена с различни късове от разрушаващите се по брега скали. Утайките се уплътнявали бавно и се превръщали в пластове от туфи, в които сега е оформена “Каменната сватба”. От съдържанието на различни минерали в тях скалите се обагрили в различни цветове – бял, жълт, розов, зелен, ръждивочервен. Сред тях има прослойки и от други скали – варовици, конгломерати и др. Различният минерален състав на скалите определя тяхната различна здравина, а това е важно условие за моделирането на фантастичните фигури на пирамидите.

Източник снимки[15];

Обект	Местоположение	Допълнителна информация
Скален прозорец	м. Големия дол на с. Костино	Представлява естествена форма, образувана под въздействието на преминаващото под него буйно дере. Великолепен скален мост, който виси във въздуха, подпрян от две колони с отрязано от всички страни платно. В недалечното геоложко минало колоните са били три, но природните сили са разделили платното между втората и третата

[15] https://bit.ly/2klgpU3

		колони и днес последната представлява голяма каменна гъба, чиято гугла е част от платното. Височината на моста е около 10 метра, дължината 15 метра, а ширината 7 метра, дебелината на платното е 1,5 метра. Трите колони са еднакво високи, изградени от масивни зелени вулканични туфи, без наслояване. Платното е бяло, изваяно от тънкослойни бели варовици, много устойчиви на ерозионните процеси. Това е причината то да стърчи над колоните. Скалният прозорец е формиран едновременно с Каменната сватба и Каменните гъби, като е образуван от сходни материали и по подобен начин. Обявен е за защитен природен обект със Заповед № 415/12.06.1979 г. и заема площ от 2 дка. В района на Големия костински дол се срещат едни от най-красивите ахати в Източни Родопи, търсени минерали за всяка една музейна колекция.
 Източник снимки[16];		

Обект	Местоположение	Допълнителна информация
Язовир „Кърджали“	Язовир “Кърджали” е разположен на северозапад от Кърджали, стената му е на около 3 км. от града.	Атракциите, които се предлагат на него са Гребна база, риболов, водни колела, възможност за водомоторен спорт, заведения на брега, ВЕЦ.

[16] https://bit.ly/2lRsQaq;

Източник на снимки[17];	

Обект	Местоположение	Допълнителна информация
Язовир "Студен кладенец"	югозапад от Кърджали, на площ от 25 600 дка	Риболов, база за отдих (бунгала, заведения) с водни колела, лодки (при с. Колоянци на 28 км. от Кърджали) са сред атракциите на това родопско „море".
Източник снимки[18];		

Обект	Местоположение	Допълнителна информация
Защитена местност Река „Средна Арда"	землищата на селата Звезделина и Висока поляна	Намира се в землищата на с. Звезделина и Висока поляна. Защитената местност има площ 420 ха. и е обявена по предложение на БДЗП с цел: ▪ Опазване местообитанията и популациите на защитени видове растения и животни в т.ч. египетски и белоглав лешояд, белоопашат мишелов, черен щъркел, скална зидарка, си скален дрозд, тракийски кеклик, прилерни колонии; ▪ Съхраняване на забележителен източно родопски ландшафт.

[17] https://bit.ly/2kltX1O;
[18] https://bit.ly/2mizh6I;

		Растителната покривка на скалния комплекс е предимно сухолюбива: ▪ драка (Paliurusspina-christi), ▪ келяв габър (Caprinusorientalis), ▪ червена хвойна (Juniperusoxycedrus), ▪ каменливи пасища с доминанти луковична ливадина (Poabulbosa), ▪ валезийска власатка (Festucavalesiaca) ▪ садина (Chrysopogongryllus). Тук са едни от най-значимите находища на ендемични и реликтни видове в долината на река Арда, както и други защитени и редки видове. Сред тях са: ▪ скалния лопен (Verbascumrupestra), ▪ родопският силивряк (Haberlearhodopensis), ▪ уховидното подрумниче (Anthemisauriculata), ▪ тракийският магарешки бодил (Carduusthracicus), ▪ йовибарбата (Jovibarbaheuffelii), ▪ южното чапличе (Scandixaustralis), ▪ нежен микропирум (Micropirumtenerum), ▪ веленовскиевото еньовче (Galliumvelenovskyi), ▪ румелийски кантарион (Hypericumrumeliacum), ▪ борисовият очиболец (Potentillaregis-borisii) и др. Херпетофауната е представена от 11 вида. От земноводните и влечугите тук се срещат: ▪ дъждовникът (Salamandrasalamandra), ▪ малкият гребенест тритон (Triturusvulgaris), ▪ пъстрият смок (Elaphequadrolineatasauramates), ▪ големият стрелец (Colubercaspius), ▪ пепелянката (Viperaammodytes). На територията на защитената местност гнездят включените в Червената книга на България: ▪ черен щъркел (Ciconianigra), ▪ египетски лешояд (Neophronpercnopterus), сокол орко (Falcosubbuteo), ▪ голям ястреб (Accipitergentilis), ▪ бухал (Bubobubo). Тук гнездят седем от общо деветте биомно ограничени вида птици, характерни за средиземноморската зона: ▪ испанско каменарче (Oenanthehispanica),

		▪ голям маслинов присмехулник (Hippolaisolivetorum), ▪ малко черноглаво копривarче (Sylviamelanocephala), ▪ червеногушо копривarче (Sylviacantilans), ▪ белочела сврачка (Laniusnubicus), ▪ черноглава овесарка (Emberizamelanocephala), ▪ скална зидарка (Sittaneumayer). В ЗМ се намират множество вулканични пещери с интересна фауна, като една от тях е важно убежище на прилепи от видовете: ▪ голям нощник (Myotismyotis), ▪ дългопръст нощник (Myotiscapacinii) ▪ пещерен дългокрил (Miniopterusschreibersii). ***Общата им численост през лятото достига 10-12 хиляди екземпляра.***

Източник снимки: [19]

Обект	Местоположение	Допълнителна информация
Защитена местност „Чаплова колония“	В град Кърджали (центъра)	Чапловата колония е единствената по рода си колония в Европа. Уникалността е, защото се

[19] https://bit.ly/2khCQJB;

		намира в средата на силно урбанизирана зона. Местообитанието на птиците в момента остава в буферна зона /сервитут/ на реката, тъй като течението й е изместено в страни от нова корекция. Видове птици, който гнездят в Чапловата колония: ▪ Нощна чапла /Nyxticorax nyxticorax/ ▪ Малка бяла чапла /Egretta garzetta/ ▪ Малък корморан /Phalacrocorax pygmeus/. ▪ Малък воден бик /Ixobrychus minutus/. ▪ Гривеста чапла /Ardeola ralloides/.

Източник снимки: [20]

Обект	Местоположение	Допълнителна информация
Защитена местност „Юмрук скала“	Намира се в землището на с. Калоянци	Защитената местност е с площ 346 ха и включва ксеротермни дъбови гори, храсталаци от драка и келяв габър и сухолюбиви тревни съобщества. Скалните местообитания са заети от растителни съобщества с отворена структура, с участието тлъстига, карамфил, мащерка, каменоломки и др. Гнездовище (белоглави и египетски лешояди), използвано периодично през годините. По скалите гнездят още черен щъркел, белоопашат мишелов, бухал. Срещат се още черношипа ветрушка, тракийски кеклик, испанско каменарче, червеногушо копривarче, белочела сврачка, черноглава овесарка, скална зидарка, синявица, орфеево копривarче, пъстър и син скални дроздове.

[20] https://bit.ly/2kLhi8w;

Източник снимки;[21]

Обект	Местоположение	Допълнителна информация
Защитена територия с. Перперек – находище на родопска горска майка	Намира се в землището на с. Перперек и е с площ 1.70 ха.	Растението е балкански ендемит, срещащ се само в България и Гърция. Включено е в Червената книга на България.

Източник снимки: [22]

Обект	Местоположение	Допълнителна информация
Защитена местност – с. Прилепци – находище на Родопски сивирляк	Намира се в землището на с. Прилепци	Родопският силивряк, наричан още „Орфеево цвете“, е балкански ендемит, терциерен реликт. Среща се само в България и Гърция. Расте в пукнатините на скали. Включен е в Червената книга на България – категория рядък.

[21] https://bit.ly/2lNv4aR;
[22] https://bit.ly/2kifEeh;

Източник снимки: [23]

Обект	Местоположение	Допълнителна информация
Пещера „Утробата“	Намира се на 20 км. от гр. Кърджали, в безлюдно място високо в планината над хижа "Боровица", в скалистата местност Тангардък кая.	Невероятно съоръжение от времето на траките, открито през април 2001г. В близката околност се развиват едни от най-големите комплекси на скални тракийски ниши в Източните Родопи. Още на входа посетителят е шокиран, защото разбира, че е оформен като вулва. Навътре се развива пещера, дълбока 22 м. Учените доказаха, че първоначално кухината е била карстова и дълбока едва 16 м. Човешката ръка я е продължила и издялала във вид на женска утроба, по стените на която непрекъснато се стича вода.

Източник снимки;[24]

Културно-исторически обекти:

Обект	Местоположение	Допълнителна информация

[23] https://bit.ly/2klwdGk;
[24] https://bit.ly/2lNw4M9;

Археологически комплекс Перперикон	Източните Родопи, на 20 км североизточно от град Кърджали	Скалният град се извисява на скален връх с височина 470 м. В подножието му се намира село Горна крепост, а край него тече река Перперешка. Удобната речна долина е създала условия за живот от дълбока древност. По тази причина тя е осеяна с десетки археологически обекти от различни епохи, чийто център е Перперикон. Перперикон е един от най-древните монументални мегалитни паметници, изцяло изсечен в скалите. Това е една от най-големите родопски крепости (12,000 кв. м). Като комплекс Перперикон включва дворец - светилище от VI - V в. пр. н. е., укрепена тракийска крепост, селище и кръгъл храм - прорицалище. Смята се, че тук е била една от столиците-резиденции на тракийските царе. Дворецът е имал Г-образна форма, бил е на 3-4 етажа и е имал 40 стаи. Запазени са двата коридора и 13 помещения. В началото на V век скалният град става епископско средище, след като в Родопите се приема християнството. През VII-XIV в. Перперикон процъфтява като областен център. За него много пъти са се водели войни между българи и византийци. В края на XIV в. османските турци завладяват и разрушават крепостта, чиито руини постепенно потъват в забрава.

Източник снимки:[25]

Обект	Местоположение	Допълнителна информация
Средновековна крепост „Моняк“	Намира се край с. Широко поле	Една от най-големите и високо разположени крепости в Родопите. Средновековната крепост “Моняк“ (Мнеакос) се състои от две части. Външната крепостна стена опасва хълма плътно от север. В западната част е разположен входът, с по една кула от двете страни. Северната е плътен трапецовиден бастион, а южната е била на няколко етажа, запазена днес на височина до 7.80 м. Стената продължава на юг, следвайки очертанията на терена, и достига до непроходим скален отвес с височина над 50 м.

[25] https://bit.ly/2mjsWIf; https://bit.ly/2kCganN;

Източник снимки: [26]

Обект	Местоположение	Допълнителна информация
Римски мост	Намира се между хижа Боровица и с. Ненково	Мостът е асиметричен, с пет свода. Изграден е на река Боровица, една от големите притоци на р. Арда. Следва архитектурната традиция за времето си. Прави впечатление с внушителните си размери. Пътното платно е дълго 58 метра.

Източник снимки[27];

[26] https://bit.ly/2lPYrJE;
[27] https://bit.ly/2mhawrx;

Обект	Местоположение	Допълнителна информация
Късноантична крепост „Хисара“	Намира се в м. Хасар юстю, на десния бряг на река Арда в местността на с. Вишеград	Разположена е върху характерен скалист връх с отвесно спускащи се над язовир „Студен кладенец” скали. Крепостта е малка, 562 кв. м, а запазените стени са високи до 8 м. Смята се, че е построена през IV в. Крепостта просъществува до XIV век. Името на крепостта име славянски произход и означава "висок град". Стените преизползват основите на по-ранна крепост, строена през античността. По план и по размери представлява типичен феодален замък от средните векове. Според проучвателите и топонима предположенията са че е представлявал резиденция на областния управител на областта Ахридос. В пряка връзка е с голямата крепост Мнеакос /Моняк/ която е на хълма отсреща.

Източник снимки[28]:

Обект	Местоположение	Допълнителна информация
Регионален исторически музей	град Кърджали	Регионален исторически музей е създаден през 1965 г. Основният фонд съдържа над 45 хиляди експонати, проследяващи живота в Източните Родопи от най-дълбока древност до началото на 20 век. Музеят обитава представителна културна сграда от 1920 година архитектурен паметник на културата. Експозицията е отворена за посетители през 1987 г. и заема 1800 кв. м. площ на три етажа. Към сградата на музея има двор-парк с водни басейни на площ 15 декара.

[28] https://bit.ly/2lQqsRi;

		В парка са засадени 22 растителни видове, които са единствени в ареала на Южна България.

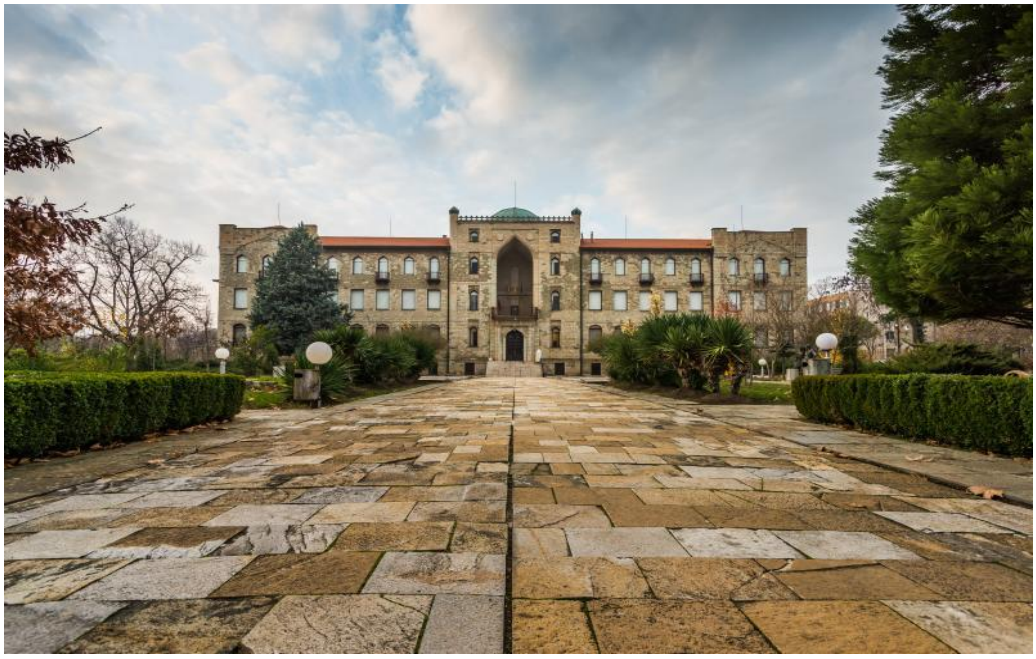

Източник снимки;[29]

Обект	Местоположение	Допълнителна информация
Галерия Станка Димитрова	Град Кърджали	Художествен отдел "Станка Димитрова" (към РИМ Кърджали) е създадена през 1961 год. и е утвърден водещ културен институт в Южна България. Галерията е един от най-старите културни институции в Кърджали. Тя заема историческа сграда, строена в средата на XX век за турски конак. Постоянната експозиция на галерията съхранява стотици живописни платна, скулптури и пластика на български и чужди класици, и съвременници. *Това е третата по богатство в страната художествена галерия*. Колекцията включва над 5 000 произведения на изобразителното изкуство от различни периоди на българската култура, като живопис, графика, скулптура, икони, щампи, църковна утвар. Повече от 1 800 са възрожденските щампи и графики, включващи ценни образци от Света гора и най-добрите майстори на съвременната графична техника. Добре подредена е колекцията от монументална скулптура и малка пластика. В галерията се намира и крипта, в която са експонирани 200

[29] https://bit.ly/2mhHrfE;

		уникални икони от Късното Средновековие до Възраждането на Родопите.

Източник снимки[30]:

Обект	Местоположение	Допълнителна информация
АРТ ГАЛЕРИЯ КРЪГ	град Кърджали	Галерия за съвременно изкуство, в която Арт движение „КРЪГ“ поддържа богат културен календар и културни програми за млади творци от 2002 г. насам. Освен презентации на автори от страната и чужбина, галерията показва произведения, създадени по време на пленерите в село Дъждовница и действа като част от „мрежа” заедно с Арт къщата в селото и с партньори от много страни. Представят се също артефакти и етно изследвания в изложбени формати, както и визуални материали, създадени по наративи от местния фолклор, което разширява обхвата на партньорството между различни участници. Има фонд с творби на съвременни български и чужди автори с над 300 произведения. Голяма част от тях са дарения от творци – участници в артистичните събития в Арт центъра в с. Дъждовница.

[30] https://bit.ly/2kCganN;

Източник снимки;[31]

Обект	Местоположение	Допълнителна информация
Керимовата къща (къща на творческите съюзи)	град Кърджали	В Кърджали са творили и творят известни художници като: Владимир Чукич, Павлина Чукич, Джемал Емурлов, Хари Атанасов, Пенка Атанасова, Недим Мустафа, Христо Габеров, Ева Паскова и много други. И не на последно място трябва да споменем скулптора Емил Пенчев, който е автор на статуетката на Националната награда за детска литература „Петя Караколева". Всички тези творци имат възможността да излагат свои творби и създават взаимни контакти в Къщата на творческите съюзи, или така наречената „Керимова къща".

Източник снимки[32]:

Обект	Местоположение	Допълнителна информация
Градски часовник	град Кърджали	Празникът на град Кърджали е 21-и октомври. На тази дата през 1912 г. Кърджали е присъединен към територията на България (дотогава е бил в пределите на Османската империя). Смята се, че градът е присъединен точно в 12 часа по обяд и по тази причина градският часовник

[31] https://bit.ly/2lQ0HR8;
[32] https://bit.ly/2mjul1z;

		свири „Велик е нашият войник“ преди да удари 12 пъти (градският часовник на Кърджали е единствен по рода си в България, защото на всеки кръгъл час свири български възрожденски песни).

Източник снимки[33]:

Религиозни храмове:

Християнски религиозни храмове:

Обект	Местоположение	Допълнителна информация
Средновековен манастир Св. Йоан Продром	десният бряг на река Арда в град Кърджали (квартал Веселчане)	Манастирският комплекс „Св. Йоан Предтеча” е български православен манастир. Той е бил част от средновековен епископски комплекс „Св. Йоан Продром”. Манастирският комплекс е основан през VI-VII век. В резултат от археологическите разкопки става ясно, че съществуват 4 последователно строени църкви. Те са с типично византийски стил и силно атонско влияние. Манастирът е бил духовно средище на една от големите средновековни епархии – Ахридос. Руините на манастира са открити още през 30-те години от местни любители на историческото минало. Историческите сведения и запазените останки от градежи дават основание да се твърди, че той се е превърнал още в края на IX и началото на X век в епископско, а по-късно и в митрополитско средище. Свидетелства са уникалните находки, намерени в храма и около него - пет зидани гробници. Една от гробниците, която се намира в

[33] https://bit.ly/2lWhHoF;

		църквата, е била затворена херметически. След внимателното отваряне, са били открити мощи на висш християнски духовник от края на XI и началото на XII век. В гроба са намерени още напълно запазен епитрахил (църковна одежда), тъкан със злато и с необикновена украса, както и в платнен кръст зашити църковни мощи. Само на 4 места в света има запазени такива находки. Това потвърждава, че през средновековието днешният Кърджали е бил важен християнски център. Счита се, че епитрахилът е изключително скъп и е изработен в Константинопол. През 2000 година е осветена отново възстановената църква на манастира. Поради високата художествена и архитектурна стойност останките от манастира и църква „Св. Йоан Продром" са обявени за паметници на културата от национално значение .
Източник снимки:[34]		

Обект	Местоположение	Допълнителна информация
Енорийски православен храм "Св. Георги Победоносец"	град Кърджали	Сградата е трикорабна, кръстокуполна църква с вградена камбанария., намираща се в центъра на града датира от първата половина на XX в. Златните й кубета привличат миряни от близо и далече. Църквата „Свети Георги Победоносец" е първият построен храм в Източните Родопи след освобождението им през 1912 г. Първата копка е направена на 27 юни 1926 г. На 28 октомври 1928 г. храмът е осветен от епископ Харитон. Стените са изографисани и "благоукрасени" през 1954 г. по времето на епископ Стефан. Иконостасът и останалата дърворезба са дело на Филип Иванов Филипов, а останалите стенописи и иконите – на художника Г. Желязков. През 1954 –

[34] https://bit.ly/2kilPPv;

		1955 г. се възобновява старата иконография на художника Петър Джамджиев и декоратора Милчо Каролев. Към нея е изградена енорийски център, в който всяка година се организират летни лагери по богословие за деца от различни етноси. Впечатление прави чешмата с изображение на Свети Георги. Църквата е обявена за паметник на културата с местно значение.
 Източник снимки[35]:		

Обект	Местоположение	Допълнителна информация
Енорийски православен храм	с. Гледка, Кърджали	Църквата представлява трикорабна базилика, датираща от XX век, действащ храм, паметник на културата. Храмът „Св. Успение Богородично" се намира в квартал „Гледка" в град Кърджали. Светата обител включва църква и манастир. Интересна е цветовата гама на стенописите - смесването между синьо и жълто е често използвано при изобразяването на християнски символи в Близкия изток. *В църквата се съхранява частица от кръста на Христос, открита в реликвариум при разкопки на Перперикон през 2002 година*. Влизайки през входната арка, прави впечатление семплата красота на комплекса. Сградата затваря в квадрат малък зелен двор, в който има аязмо и малко езеро. Високата камбанария се извисява над комплекса и се вижда отдалеч. Комплексът предлага настаняване.

[35] https://bit.ly/2kCiR8T;

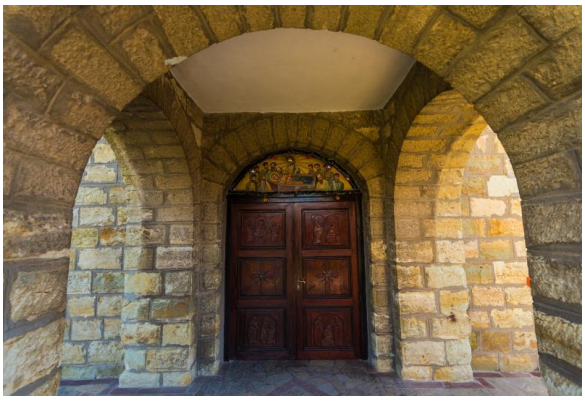

Източник снимки:[36]

Мюсюлмански религиозни храмове:

Обект	Местоположение	Допълнителна информация
Централна Джамия	град Кърджали, в близост до градския пазар	Масивна, елегантна сграда, строена през 1812 година джамията е била малка дървена постройка. През 1874 година е преустроена и изградена в близък до днешния й вид. В нея могат да се съберат до 500 поклонници. Състои се от храмова сграда, минаре, административна сграда. В двора има обновени чешми за извършване на ритуалното обмиване. Действащ храм. *В джамията се съхранява косъм от брадата на пророка Мохамед (с.а.с.)*. Джамията е паметник на културата. В двора на централната джамия е и гроба на Кърджъ Али, чието име според легендите носи градът.

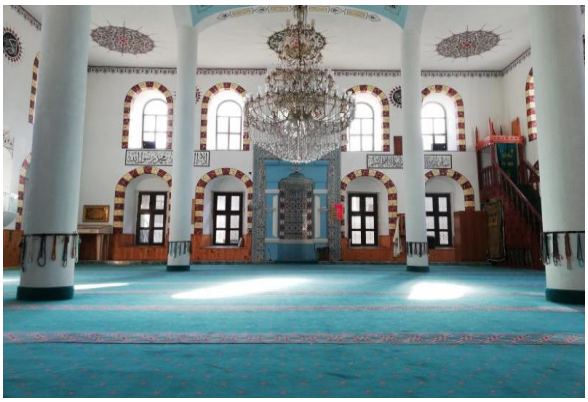

Източник снимки:[37]

Обект	Местоположение	Допълнителна информация
Тюрбето на Хъзър Баба	с. Горна Крепост, Кърджали	Това е алианска гробница, в която според местните вярвания е погребан Хазър баба, почитан от алианите светец. Намира се в източния

[36] https://bit.ly/2lQto0g;
[37] https://bit.ly/2lVbOrS;

		край на селото, на голяма поляна, оградена с дъб и габър. През 1939 година трима майстори от Смолян построяват осемстенна гробница (поради невъзможност да се справят с основите на седмостен). Входът на гробницата е на изток. Покривът също е осмостенен, покрит с керемиди. През 1991 г. е построено преддверие за събуване на поклонниците. Гробът е с необичайно големи размери: дължина 5.25 м и ширина 1.85 м. Върху него има могила, покрита с мазилка. В двата й края са поставени плочи, издялани от варовик, като на едната има надпис на арабски. Към гробницата има постройка за готвене на курбан и прием на гости. Празникът в чест на Хазър баба се провежда ежегодно на 1 май.

Източник снимки;[38]

Водни ресурси:

На територията на община Кърджали са разположени язовир ”Кърджали” и язовир ”Студен кладенец”. В зоните за отдих в селата Главатарци и Енчец на брега на яз. ”Кърджали” са изградени хотели, ресторанти и летни вили. Атракция за посетителите са корабът “Емона” и плаващите ресторанти, предлагащи богато рибно меню. Предлагат се водни колела, джетове, лодки и туристически каяци. Водното огледало в град Кърджали привлича посетители от цялата страна и предоставя потенциал за развитие на различни водни атракции.

Пешеходен и велотуризъм:

Горите на територията на община Кърджали предоставят чудесни условия за пешеходен туризъм. Има изградени няколко екопътеки с маркировка, чешми и места за почивка, които често са съчетани с посещение на културно-исторически обект. Екопътеки водят до пещерата Утроба, от село Болярци до Перперикон, от село Широко поле до крепостта Моняк. През община Кърджали преминават четири маршрута за пешеходен и велотуризъм на дълги разстояния:

- Рудопия (планински веломаршрут)
- Трансродопският маршрут за пешеходен туризъм и планинско колоездене

[38] https://bit.ly/2kiCzGt;

- Пътят на желязната завеса за крос-кънтри вело туризъм
- Пътят на султана за пешеходен туризъм на дълги разстояния

Ловен туризъм:

Държавно ловно стопанство „Женда“ има за цел да отглежда дивеч с трофейни заложби и предлагане на висококачествени услуги в сферата на организирания ловен туризъм. В „царството на муфлона – Женда“ се провежда системна ловностопанска дейност, която включва отглеждане и провеждане на организиран лов както на муфлон, така и на благороден елен, елен лопатар, сърна, дива свиня, вълк, лисица и тракийски кеклик. На близко е разположен ловен дом „Болярци“, който се намира до с. Болярци. Има възможност за фото сафарита. Стопанството разполага с водно съоръжение – язовир „Болярци“, където има възможност за любителски риболов.

Културни институции:

- Театрално – музикален център – Кърджали
- Регионален исторически музей гр. Кърджали
- Художествен отдел “Станка Димитрова” към Регионален исторически музей гр. Кърджали
- Арт галерия за съвременно изкуство
- Европейска културна младежка къща с Дъждовница
- Читалище „Обединение 1913” гр. Кърджали
- Читалище “Юмер Лютфи 1993” гр. Кърджали
- Общински център за култура и младежки дейности
- Регионална библиотека „Н. Й. Вапцаров”

Културният календар на територията на община Кърджали включва:

- Национален тракийски събор
- Етнофестивал “Кърджали - столица на толерантността”
- Международен фестивал на изкуствата “Перперикон”
- Ежегоден фестивал на „Терлика”
- Инициатива „Мултикултурния град”
- „Коко Рок фест”

VI. Туристически потенциал на МИГ „Стамболово-Кърджали 54“

В тази част от доклада ще представим резултатите от проведеното проучване сред заинтересовани страни на територията на МИГ „Стамболово-Кърджали“. Общият брой заинтересовани лица, които са взели участие в анкетното проучване на територията на МИГ-а е 60 лица.

Профил на участниците:

Преобладават представителите на община Стамболово (55%), за сметка на участниците от община Кърджали, които са едва 30% от всички взели участие. Преобладаващата част от анкетираните (42%) са граждани, следвани от представителите на общинската администрация (17%) на двете общини - Стамболово и Кърджали.

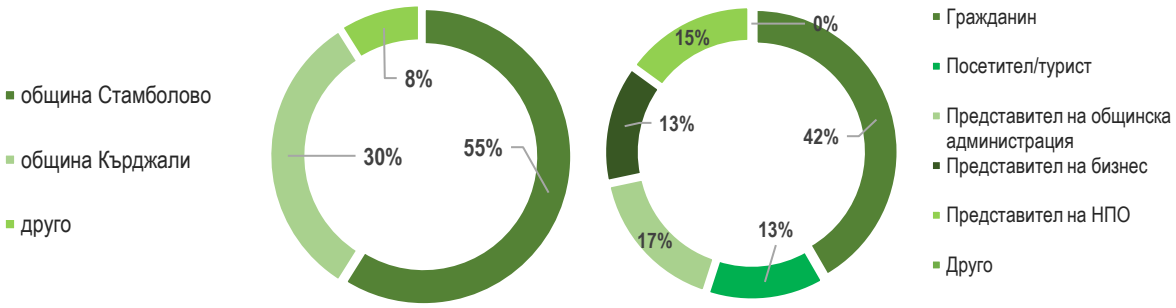

По полов признак, и мъже и жени са приблизително еднакво представени. Преобладават участниците, които са на възраст между 30 и 40 години, следвани тези между 41-50 години. Можем да кажем, че най-малко представени в проучването са хората, които са над 51 годишна възраст.

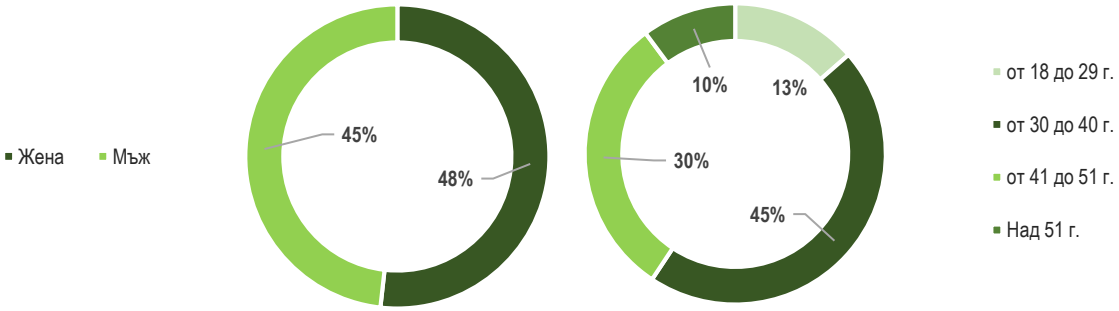

Потенциал на природни и културни забележителности:

Природните (посочено от 68%) и културни (посочено от 55%) дадености са определени като страните с най-силен потенциал в туристически план на територията, които следва да бъдат популяризирани и експлоатирани по-сериозно. За развлеченията, като друга възможност, гласуват 25% от респондентите, което показва, че те също притежават потенциал в туристически аспект и не бива да бъдат пренебрегвани.

Анкетираните участници смятате, че най-малко перспективни за територията са забележителностите, свързани с религиозното разнообразие и богатство, архитектурата и историческото минало на територията на двете общини.

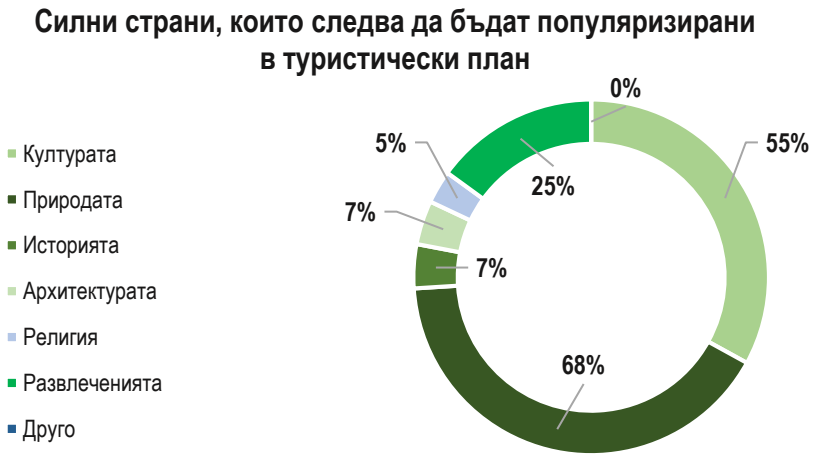

Представителите и на двете общини определят природните и културни дадености като най-силни страни на територията. Архитектурата, религията, развлеченията и историята са посочени като силна страна, която има потенциал за развитие единствено от представители на община Стамболово.

Не са идентифицирани други, различни от изброените страни, които биха могли и следва да се развиват.

Според 50% от всички анкетирани ключова пречка за по-качественото използване на природните и културни дадености на територията са ограничените финансови средства за тяхното поддържане, както и за подобряване на привлекателността им. Отговорът е посочен от равен брой представители от двете общини. Следва отсъствието на достатъчно информация, като цяло, за съществуващите природни и културни забележителности, посочено от 48% от анкетираните, като мнозинството от посочилите този отговор (62%) са представители на община Стамболово.

От друга страна, недобрата поддръжка *(посочено от 40%)* и липсата на адекватна инфраструктура *(също посочено от 40% от участниците)* до самите природни и културни забележителности са също разпознати като важен проблем пред пълноценното валоризиране на природните и културни забележителности.

Лошата поддръжка на забележителностите е посочено от почти равен брой участници от двете общини, (община Кърджали– 50% и община Стамболово – 42%). Мнозинството (67%) от анкетираните, посочили липсата на добра инфраструктура като ключов проблем и пречка са представители на община Кърджали.

Регистрираните отговори, видни по-долу на графиката, показват, че анкетираните *не* идентифицират като сериозни проблеми (рядко посочвано от анкетираните) 1) комуникацията между бизнеса и местните власти, 2) възможната съпротива и негативна нагласа във връзка с евентуално отрицателно въздействие върху околната среда, както и 3) опасността от недобро управление на природни и културни забележителности.

Основни пречки пред постигането на по-качествено използване
на местните природни и културни дадености

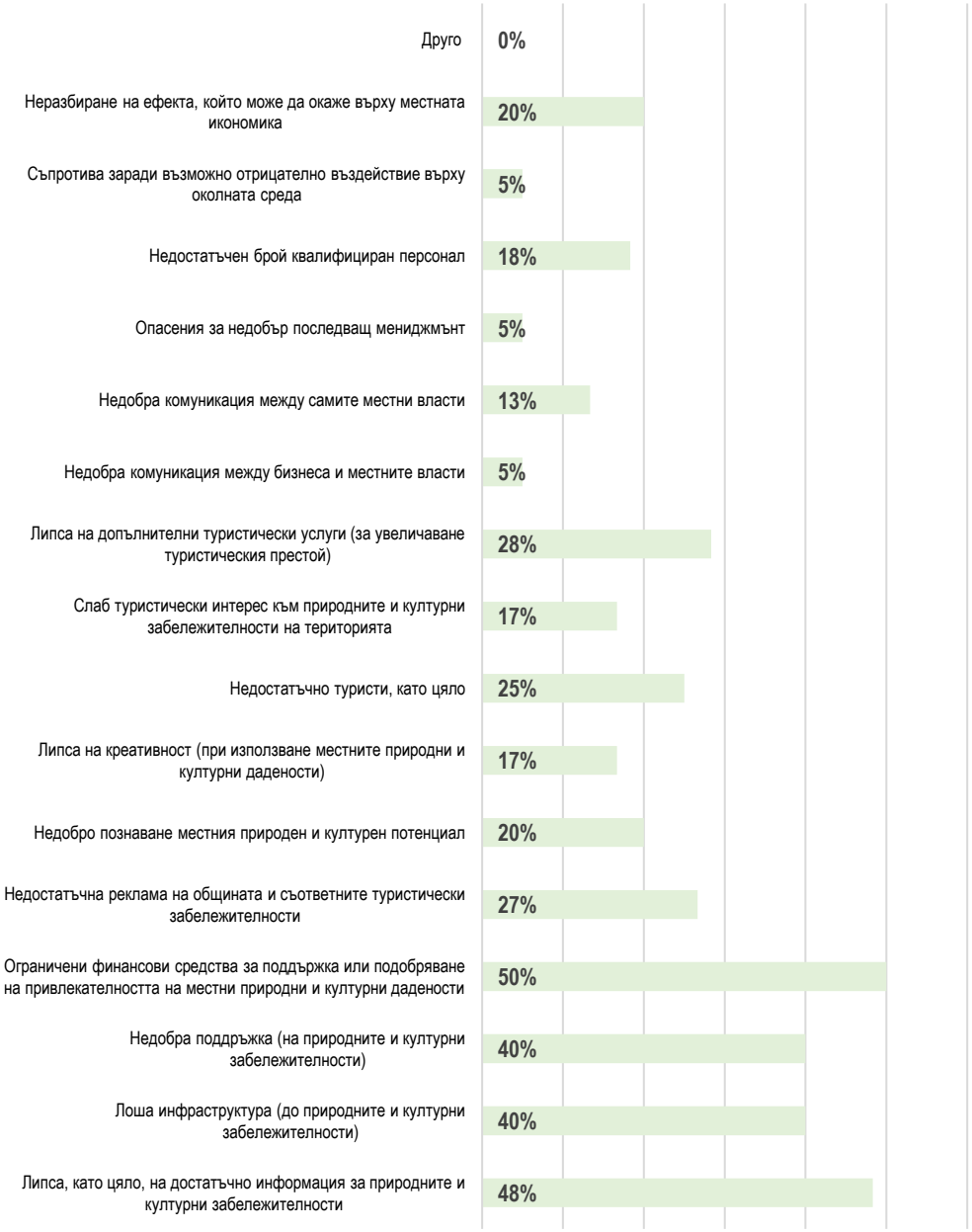

На следващата графика са представени по отделно отговорите на анкетираните участници и от двете общини. Участниците от община Стамболово определят най-вече като пречка недостатъчната реклама на общината и забележителностите (75% от всички посочили са от общината). Малка част от анкетираните като цяло, но с преобладаващо мнозинство от Стамболово са посочили още недобрата комуникация между самите местни власти (75% от посочилите са от общината), недостатъчния брой туристи, като цяло (73% от посочилите са от общината), слабият туристически интерес към природните и културни забележителности на територията (70% от посочилите отговора са от общината), неразбирането

на ефекта, който може да окаже върху местната икономика (67% от посочилите отговора са от община Стамболово), възможната съпротива поради възможно отрицателно въздействие върху околната среда (67% от посочилите отговора са от община Стамболово).

Представителите на община Кърджали виждат най-много пречки пред валоризацията природни и културни забележителности в лошата инфраструктура до територията на природни и културни забележителности на територията на община Кърджали (67% от посочилите отговора са от община Кърджали), недобрата поддръжка на природни и културни забележителности (50% от посочилите са от община Кърджали), ограничените финансови средства за поддръжка и подобряване на съществуващия природен и културен потенциал на територията (43% от посочилите са представители на община Кърджали). Сред застъпените от жителите на Кърджали отговори са и липсата на креативност - 40%.

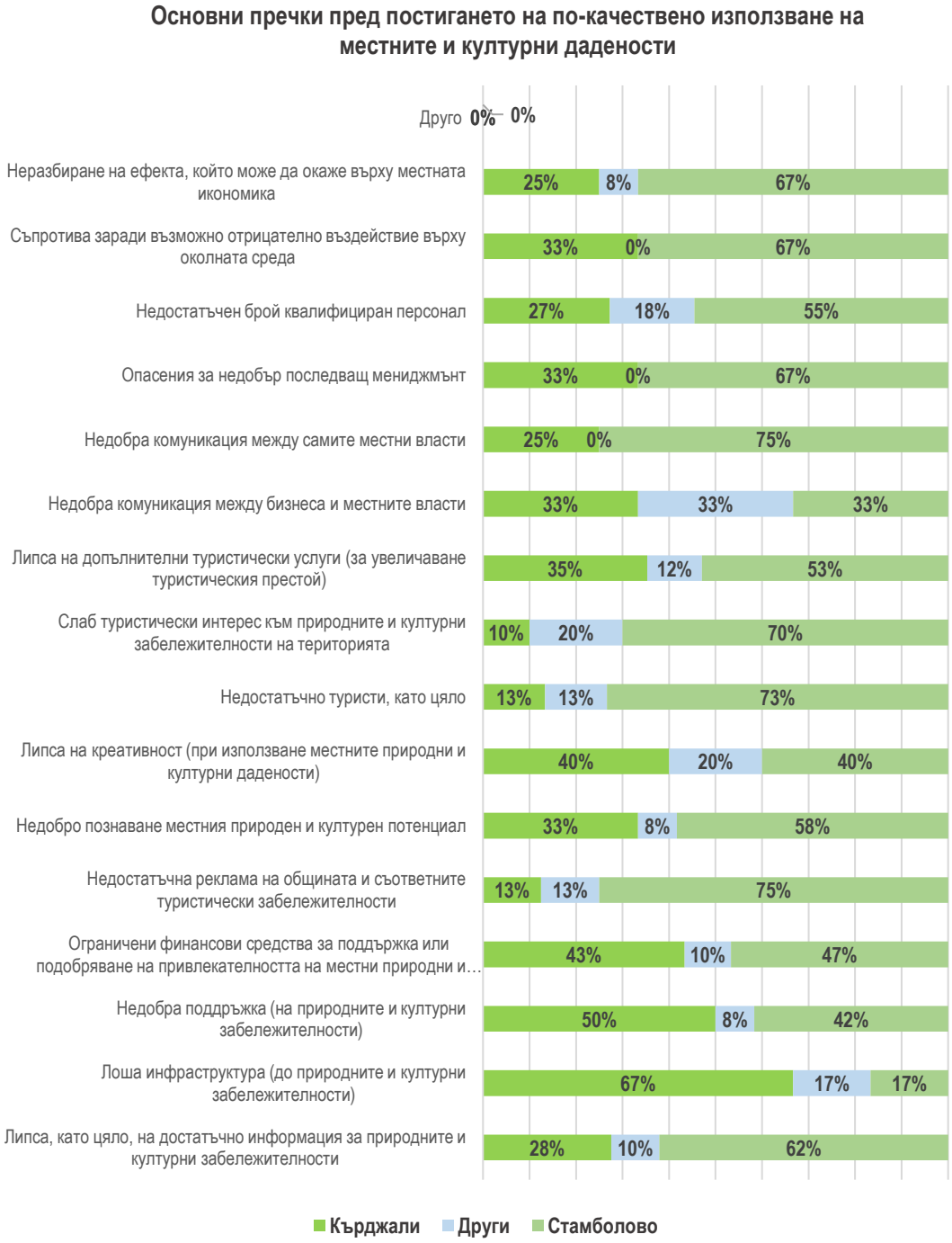

Само 22% от всички участниците са посочили, че съществуващите природни и културни забележителности са добре рекламирани. Преобладаващата част от анкетираните са на мнение, че има какво още да се желае – 27% посочват, че забележителностите по-скоро не са достатъчно рекламирани и популяризирани, докато 22% са твърдо убедени, че те изобщо не са. Липсата на ясна категоричност сред респондентите е възможен признак за недостатъчно информация относно вече предприети мерки за популяризиране в областта или за съществуващо изкривяване в представите на участниците относно извършените дейности и постигнатите в крайна сметка резултати.

3) Рекламирани ли са достатъчно местните природни и културни дадености

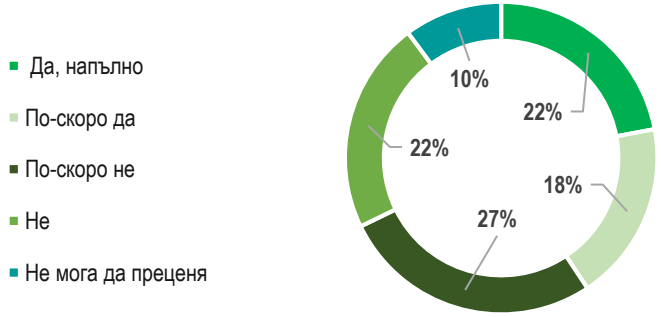

Сред 40% анкетираните преобладава мнението, че евентуално обединяване на усилия от страна на двете общини за разработване общи туристически продукти, „марка“ или обособяване на съвместни туристически дестинации със сигурност ще доведе до подобряване качеството на валоризация на природните и културни забележителности, попадащи на територията на двете общини. 28%, обаче, смятат, че с тези действия „по-скоро“ ще се постигне желания резултат, а 7% са на мнение, че по-добрата валоризация на природния и културен потенциал не зависи от тези мерки и резултатът няма да се случи.

4) Ще доведе ли обединяването на усилията на двете общини за разработване на общи туристически продукти, "марка" и обособяване туристическа дестинация до по-качествена валоризация на местните природни и културни дадености

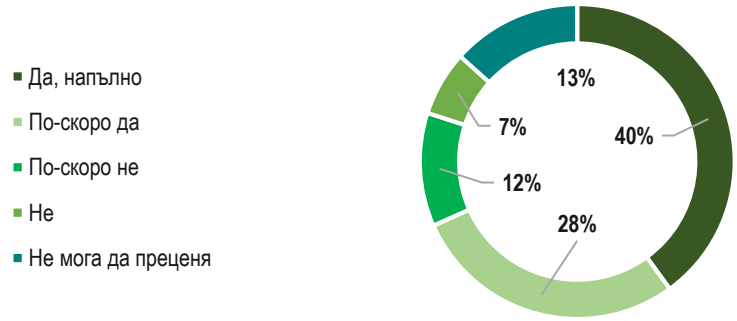

Представителите на община Стамболово са по-убедени, че съвместното разработване на туристически продукти, „марка“ или туристическа дестинация ще доведе до по-качествена валоризация. От всички 40%, които са напълно убедени в позитивите на подобно сътрудничество 63% (мнозинството) са представители на община Стамболово. Интересното е, че при респондентите, които са посочили „не“ и „по-скоро не“ отново преобладават отговори на участници от община Стамболово. Това донякъде може да се обясни с преобладаващия брой участници, именно от тази община.

4 а) Смятате ли, че съвместното разработване на туристически продукти, "марка" и обособяване на туристическа дестинация ще доведе до по-качествена валоризация на местните и природни дадености (по общини)

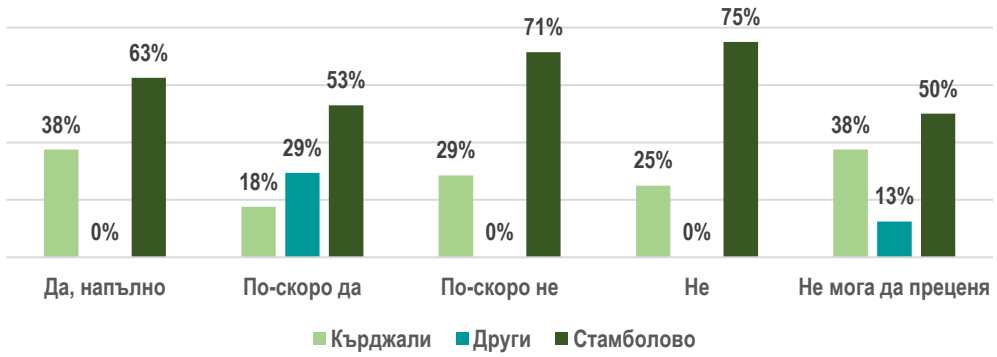

63% от всички анкетирани участници са на мнение, че с подобряване инфраструктурата на територията ще се развие и туристическото предлагане, по-конкретно на природни и културни дадености, което ще доведе и до по-ефективната им и целесъобразна валоризация на територията. Според 45% от всички участници подобряването състоянието на забележителностите също е от ключово значение, както и формирането на съвместна група (или друг орган) за целите туристическото обслужване. От друга страна, закупуването на съвместно оборудване за общо експлоатиране на забележителност е посочено като необходимост едва от 3%. За сметка на това, дейностите, свързани с поддържане на по-добро онлайн представяне на дестинациите (27%), както и предприемането на рекламни и промоционални дейности, насочени към целевия пазар (25%) са по-предпочитани действия от участниците.

5. Какви условия са необходими за развитие на туристическото предлагане, от гл. т. на местния културен и природен потенциал на територията

81% от всички участниците, посочили като необходимо условие подобряване състоянието на туристически дестинации (посочено общо от 45%) са представители на община Стамболово.

Преобладаваща част от представителите на тази община, също смятат, че е необходимо създаването на съвместна работна група от двете общини (67%), подобряване инфраструктурата на територията (47%). Мнението на представители от Стамболово преобладава и при следните по-рядко застъпени отговори - създаване на съвместни стратегии за опазване общите природни и културни ценности (71% от посочилите са представители на община Стамболово), поддържане на активен профил в социалните мрежи (67% от посочилите отговора са от община Стамболово), поддържане на повече от една езикови версии (63% от посочилите отговора са от община Стамболово), провеждане ефективни промоционални и рекламни дейности, насочени към обществеността, целевите групи и пазари (60% от посочилите отговора са от община Стамболово).

Най-често застъпени сред представителите на община Кърджали са отговорите, свързани със закупуване на съвместни техники за устойчиво развитие на общите природни и културни забележителности (50% от всички посочили отговора са от община Кърджали), подобряване на инфраструктурата (45% от посочилите отговора са от община Кърджали).

5 а) Какви усилия са необходими за развитие на туристическото предлагане от гл. т. на местния културен и природен потенциал (по общини)

50% от анкетираните участници твърдо биха подкрепили създаването на съвместна структура между двете общини, която цели да предоставя по-добра информация и да служи като посредник между различните заинтересовани страни в туристическия сектор – от представители на туристическия бранш, до туристи, местни власти и бизнес. При 27% се наблюдава известно колебание, но по-скоро биха подкрепили създаването на подобна организация, а 5% от участниците са твърдо са против формирането на подобна съвместна структура.

6. Бихте ли подкрепили създаване съвместна информационна структура, която да служи като посредник между различните заинтересовани страни

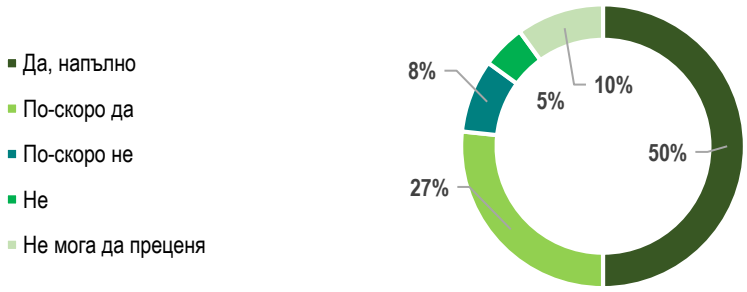

От всички 50% анкетирани, които са посочили, че твърдо биха подкрепили създаването на съвместна информационна инфраструктура – 63% са представители на община Стамболово. От всички, които се колебаят и по-скоро биха подкрепили подобно начинание (27%) – 75% са представители на община Стамболово. Мнозинството от анкетираните, които не са склонни да подкрепят създаването на обща структура са от община Кърджали – 67%. Като цяло, голяма част от участниците, представители на община Кърджали (50%) не могат да преценят дали биха или не биха подкрепили подобна съвместна инициатива.

6 а) Бихте ли подкрепили създаване на съвместна информационна структура, която да служи като посредник между всички заинтересовани страни на туристическия пазар (по общини)

Най-много участници - 53% смятат, че трекинг (пешеходният) туризъм и колоездене изобщо не се развиват на територията, следвани от конния туризъм (47%), винения туризъм (32%) и донякъде екстремния и приключенски туризъм (28%).

Видове туризъм, които **"не се развиват"** на територията на МИГ "Стамболово-Кърджали 54"

На въпроса кои видове туризъм не се развиват, но имат потенциал и следва да бъдат насърчавани, респондентите не са категорични в своите позиции. Преобладаващите отговори са събитиен и фестивален туризъм (28%), екстремен и приключенски (27%), еко, природолюбителски (27%), религиозен (22%), винен (20%) и културен (20%). От всички изброени по-горе единствено конния и винения туризъм са посочени като видове туризъм, които изобщо не се развиват на територията.

Видове туризъм, които **"не се развиват, но имат потенциал"** на територията на МИГ "Стамболово-Кърджали 54"

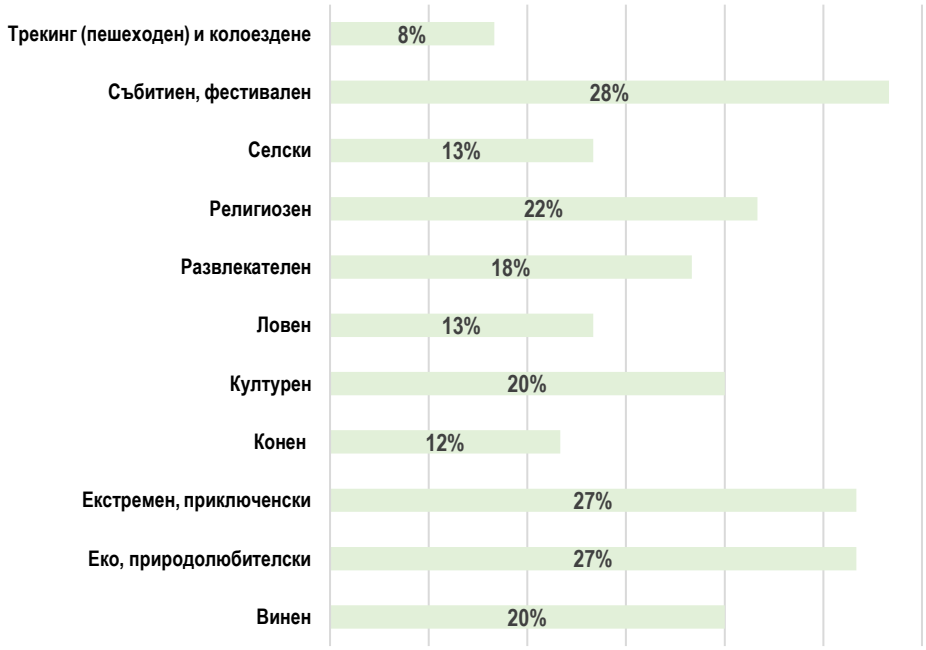

Селският туризъм е посочен от преобладаващата част от анкетираните участници (20%) като туризъм, който сега тепърва започва да се развива.

Видове туризъм, които **"сега започват да се развиват"** на територията на МИГ "Стамболово-Кърджали 54"

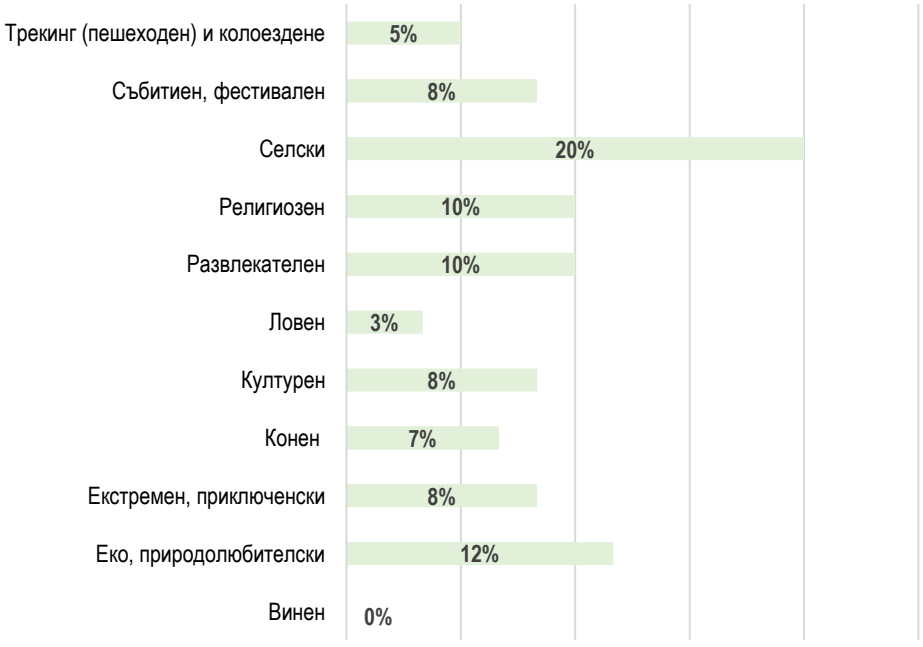

Отново няма категорично сред респондентите по отношение на това кой/кои от изброените видове туризъм са **недобре развити**. Сред по-често застъпените отговори са религиозен туризъм (28%), развлекателен туризъм (28%), ловен туризъм (27%) и селски туризъм (25%). Събитийният и фестивален туризъм, който е

определен като туризъм с потенциал за развитие на територията е посочен като „недобре развит“ от 22% от заинтересованите страни в проучването.

Видове туризъм, които са **"недобре развити"** на територията на МИГ "Стамболово-Кърджали 54"

Макар и недобре развит, селският туризъм е определен и като **средно развит** от 32% от всички анкетирани, което води до известно объркване, имайки предвид отговорите на предишни въпроси. Като значително, но все пак недостатъчно развит (средно развити) са посочени също културния туризъм (33%) и събитийния и фестивален туризъм (30%).

Видове туризъм, които са **"средно развити"** на територията на МИГ "Стамболово-Кърджали 54"

Както се вижда на графиката по-долу, значително малка част от анкетираните участници са отговорили на въпроса са видовете туризъм, които са **много добре развити** на територията. Най-много (10%) са

посочили винения туризъм като дейност, която е добре утвърдена и развита на територията на общини Стамболово и Кърджали, следван от ловния туризъм, определен от 7% от взелите участие в проучването.

Видове туризъм, които са **"много добре развити"** на територията на МИГ "Стамболово-Кърджали 54"

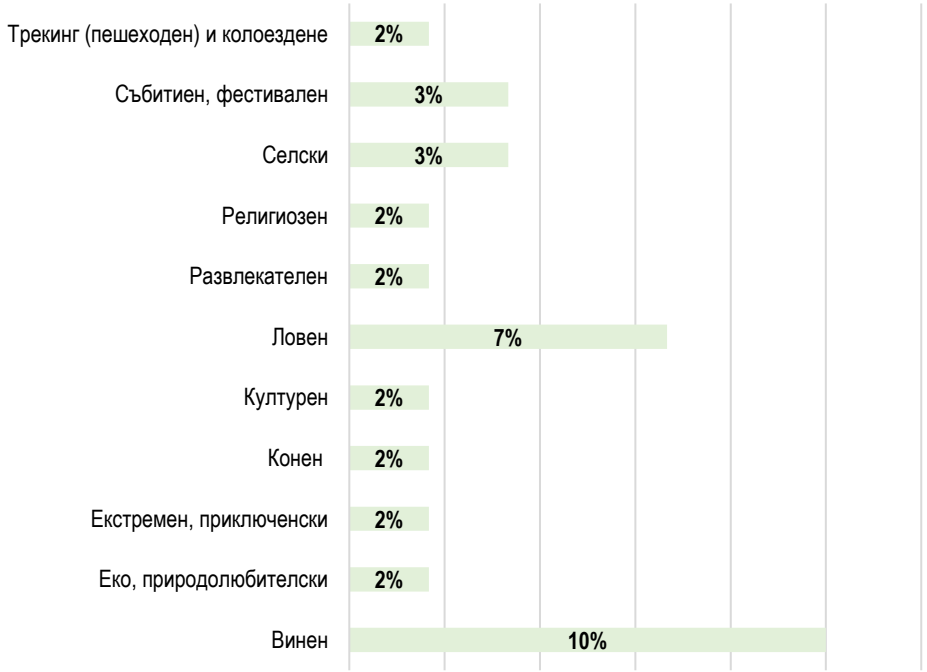

Мнозинството от анкетираните не са посочили конкретна идея или препоръка във връзка с по-ефективното използване на природните и културни дадености на територията. Сред останалите отговори преобладават, не толкова конкретни препоръки, колкото насоки на конкретни области, които се нуждаят от развитие, сред които – подобряване на инфраструктурата, създаване на работни места, реклама на местните природни и културни забележителности, привличане на туристи, подобряване информацията за съществуващите на територията забележителности. Нито една от изброените по-горе насоки не е придружена от идея или препоръка за конкретно действие.

Обобщени резултати от проучването за потенциала и състоянието на развитие на отделните видове туризъм са представени в таблицата, по-долу:

	Не се развива	Не се развива, но има потенциал	Сега започва да се развива	Недобре развит	Средно развит	Много добре развит	Не съм запознат
Винен	32%	20%	0%	17%	18%	10%	2%
Еко, природолюбителски	18%	27%	12%	17%	18%	2%	7%
Екстремен, приключенски	28%	27%	8%	12%	10%	2%	12%
Конен	47%	12%	7%	17%	7%	2%	8%
Културен	10%	20%	8%	22%	33%	2%	2%
Ловен	12%	13%	3%	27%	25%	7%	7%
Развлекателен	15%	18%	10%	28%	23%	2%	0%
Религиозен	13%	22%	10%	28%	18%	2%	2%
Селски	3%	13%	20%	25%	32%	3%	0%
Събитиен, фестивален	5%	28%	8%	22%	30%	3%	3%
Трекинг (пешеходен) и колоездене	53%	8%	5%	8%	7%	2%	15%

VII. Изводи и препоръки

Въз основа на извършеното проучване на територията на МИГ „Стамболово-Кърджали 54“ могат да се направят следните изводи:

- Територията е богата на ценни **природни ресурси**, които са предпоставка за развитие на селски, еко и природолюбителски (в т.ч. пешеходен), екстремен, религиозен, спортен, ловен и риболовен туризъм, вкл. и като възможност за съчетаното им използване;
- Територията има потенциал за развитие на **геоложки и минераложки туризъм;**
- Територията притежава **древна история**, която е предпоставка за утвърждаване на културният туризъм, вкл. алтернативни форми на туризъм, базирани на историята, традициите и обичаите, които са съществували и продължават да съществуват към днешна дата;
- Природните и културни дадености в съчетание с **близостта на двете общини до чужди общини на територията на Гърция и Турция** е сериозно предимство и предпоставка за създаване на нови партньорства, които да доведат до разнообразяване туристическите продукти и увеличат престоя на туристи;
- Най-голям потенциал за развитие на територията имат: **събитиен** и **фестивален, екстремен** и **приключенски**, както и **еко** и **природолюбителския** (като резултат от проведеното проучване);
- Като много добре развити се определят ловния и винения туризъм (като резултат от проучване);
- Селският туризъм има потенциал и се определя, като средно развит (като резултат от проучване);
- Макар и с най-голям потенциал, културният туризъм, вкл. събитийния и фестивален също се определят като средно развити на територията (като резултат от проучване);
- Не се развиват на територията конния и трекинг (пешеходен) туризъм (като резултат от проучване)
- Необходимо е създаването на **по-комплексен и интегриран туристически продукт**, който да съчетае селските традиции и история със съвременната култура, обединявайки ги в система от местни културни пътища. В тази връзка, развитието на иновативни идеи в областта на **креативния туризъм** ще бъдат полезни;
- На територията **не се развиват** и **не се стимулират** форми на туризъм, които биха увредили елементите на природното и културни богатство;
- Местната общност осъзнава необходимостта от опазване на природното и културно наследство и развитието на разнообразни форми на туризъм;
- Жителите на територията на МИГ-а по-скоро биха подкрепили създаване **обща информационна структура**, която да служи като **посредник** между всички страни на туристическия пазар;
- **Ограничените финансови средства** за поддръжка и подобряване привлекателността на местните природни и културни забележителности е най-големият проблем и пречка пред по-качествената експлоатация на туристическия потенциал на територията;
- Други подобни пречки са **недостатъчната информация** за наличните на територията природни и културни забележителности; недобрата им поддръжка (следствие от ограничени средства, лошо управление, т.н.), както и лошата пътна и друга съпътстваща инфраструктура до тях.
- Ключовите условия за по-качествената валоризация на природния и културен потенциал в МИГ-а са **подобряване инфраструктурата** до самите туристическите забележителности (особено на територията на община Кърджали), както и подобряване състоянието на забележителностите;
- Анкетираните представители на МИГ-а смятат, че ако двете общини разработят общ туристически продукт, „марка“ или обособят съвместна дестинация ще се постигне по-качествена валоризация на туристическия потенциал на територията;
- Необходима е **повече реклама** на природните и културни забележителности на територията, вкл. и подобряване/създаване онлайн присъствие на туристическите обекти.

Изведените и посочени изводи са основание за препоръки към дейността на МИГ „Стамболово-Кърджали 54“. Някои от тях биха могли да бъдат включени в стратегията за водено от общностите местно развитие.

Надяваме се изведените препоръки и добри практики да доведат до пълноценно използване и предлагане на местния туристически потенциал, като допринесат за повишаване доходите на населението и увеличат качеството на живот на територията на МИГ „Стамболово-Кърджали 54“.

- Да се създаде **обща структура** между двете общини, която да служи като нов **посредник** между всички заинтересовани страни на туристическия пазар;
- Ако не се премине към създаване на обща структура/организация: да се подобри **партньорството** и **координацията** в работата на всички заинтересовани страни. **ТИЦ Кърджали** да приеме водеща роля на посредник между ключовите участници на територията;
- Да се търси партньорство с **други общини** и **МИГ-ове** (съвместна реклама, общи продукти, дестинации, т.н.);
- Изграждане на **неформална мрежа от специализирани консултанти** – местни и външни експерти в сектора на туризма, които да обсъждат проблеми, идеи и предоставят актуална информация за добри практики и иновации в сектора. Може да се осъществи чрез социалните мрежи, където лесно се постига комуникация между широк кръг от хора. Мрежата (групата) следва да е със затворен характер;
- Да се провеждат **регулярни планирани информационни срещи** по населени места от МИГ-а със заинтересовани лица в сектора на туризма, за да се оцени готовността им да участват/инвестират в проекти/инициативи/бизнес начинания. Мярката ще допринесе и до коректно актуализиране на информацията, която касае развитието на сектора по населени места;
- Да се провеждат планирано и периодично обучения на заинтересовани лица в сектора или да се търсят други инициативи (проекти) за **изграждане/осъвременяване уменията на ключовите лица в сферата на туризма** на територията. Неформалното обучение е добра възможност в тази насока и може да се търси партньорство с неправителствени организации.
- **Обученията на местни водачи**, които да предлагат информация и интерпретация на природното и културно-историческото наследство би повишило качеството на туристическото предлагане;
- Да се насърчават проекти, които надграждат и добавят стойност към традиционния туристически продукт на територията (напр. в селския и креативен туризъм);
- Да се положат усилия за увеличаване престоя на туристите чрез разнообразяване туристическите услуги на територията, вкл. и чрез общи туристически пакети, които включват услуги, извън района на МИГ „Стамболово-Кърджали 54“;
- Да се подкрепя **създаването/надграждането с алтернативни форми на туризъм**;
- Да се насърчават и подкрепят кандидати с проекти, които включват иновативно популяризиране и реклама на природните и културни забележителности на територията;
- Да се търси доброволен труд, вкл. и сред неформални доброволчески групи в социалните мрежи, за подобряване маркировката на маршрути. Може да се осъществи под формата на кампании в социалните мрежи или специална кампания към определено събитие;
- Да се търси **партньорство със стартиращи компании**, които разработват продукти/услуги в областта на туризма и биха искали да тестват бизнес идеята или прототип на продукта/услугата – напр. услуги, свързани с подобряване интерактивността на културни забележителности или дигитални услуги при закупуване на билети, предоставяне на информация;

Добри практики в подкрепа на отличителните страни на местния туризъм на МИГ „Стамболово-Кърджали 54“:

Интерактивна уеб-платформа за туристически пакети и маршрути experience.bg

Интегрираната web базирана платфрома Experience Bulgaria е изградена върху съвременна концепция и най-новите тенденции в маркетинга на туристическата дестинация.

Целта на платформата и туристическия информационен център е предоставянето на интегрирана информация за региона на Шабла-Каварна-Балчик и превръщането му в атрактивна туристическа дестинация чрез разработване на ново атрактивно съдържание и цифровизация на съществуващите данни, свързани с туризма в региона.

Техническата инфраструктура на територията на общините Шабла, Каварна и Балчик (изградена 3G мрежа, достъп до интернет и др.) е позволила създаването такава платформа, която да осигури успешното маркетиране на всички туристически ресурси, продукти и услуги на територията.

Фестивалът за катерене „Калимнос“

Фестивалът за катерене "Калимнос" е инициатива между местните власти (община Калимон) и туристически организации и алпинисти.

Островът на Калмас в Гърция е рай за ума и тялото, по-специално за скалните катерачи, които се отдават на страстта си. Богатото разнообразие от гръцко гостоприемство, природна красота и катерене на световно ниво годишно привлича два пъти повече катерачи, отколкото нито един от туристите, които се катерят на това егейско бижу.

Община Калимон работи ентусиазирано и ръка за ръка с алпинисти, за да популяризира и по-важното да подкрепя алпийския туризъм и катерачната общност още от началото на календарния фестивал в Калимнос преди десет години. Фестивалът за 2016 г. е одобрен от Гръцката федерация по катерене и планинарство, член на UIAA от 1936 г. насам.

Въпреки че територията на „МИГ общини Минерални бани и Черноочене“ не разполага с условия за развитие на алпийски туризъм, партньорство в тази насока, както и в посока популяризиране скално катерене е препоръчтелно.

Повече информация: https://www.theuiaa.org/home/kalymnos-a-rock-climbers-paradise/

Трансгранично предприемачество Blekinge/Warmia-Mazury“

Обобщение: В този проект за транснационално сътрудничество шведски и полски местни инициативни групи (МИГ) насърчават генерирането на бизнес идеи, стартирането на микро-предприятия, както и развитието на нови партньорства в областта на селския туризъм.

Предистория: Шведският партньор е търсил ефективни начини за насърчаване на износа за малки фирми за услуги от областта Blekinge, Швеция. Полша е избрана поради бързоразвиващата й се икономика. Според Томи Свенсон, директор на МИГ Blekinge. „Ние имаме много да се учим един от друг и нека не забравяме, че Полша е една от най-бързо развиващите се икономики в Европа.“ Две ЛИДЕР области в Североизточна Полша харесват идеята за съвместна дейност, съгласявайки се да станат партньори по проекта. Интерес изразяват и съществуващи корпоративни мрежи от Полша и Швеция.

Общи цели: Общата цел на проекта е стимулиране развитието на бизнеса чрез улесняване нови контакти между шведски и полски компании. По-конкретно, проектът има за цел: I) да се създадат най-малко пет нови предложения за развитие на селски туризъм, които отговарят на очакванията на чуждестранните посетители (темите покриват: дейности на открито и спорт, села, кулинарното наследство, зелен/еко-туризъм и култура); II) подкрепа на започването на индивидуални бизнес дейности (микропредприятия), прилагайки модели на най-ефективните и благоприятни условия за развитие на селските рамките райони; и III), създаване продуктови консорциуми, бизнес групи за партньорство, мрежи за сътрудничество и съвместни бизнес организации.

Основни съвместни дейности: 250 души са участвали в 15 международни дейности в Швеция и Полша, насочени към развитието, маркетинга и тестването на поредица нови продукти за чужди туристи. Въведените в резултат от проекта маркетингови подходи, включват взаимна реклама и участие на търговски представители от една националност в различни инициативи, включително и със своите клиенти. Реципрочното участие на панаири и участието в пилотни посещения на местните предприемачи и НПО служи за оценка на услугите на техните проектни партньори.

Резултати и възможност за повторение: Новосъздадените спортни и други дейности на открито, вкл. риболов, разходки за събиране на билки, готвене на открито. Единадесет села са формирали продуктов консорциум, четири от които вече предлагат функциониращи пакети. Услугите, представящи кулинарното наследство се предлагат под формата на кулинарни маршрути. Марки и продукти, като например лосове, елени и диви свине отговарят на марката „от дивата природа“. Сред предлаганите нови услуги в областта на зелен и еко туризъм са посещение в райска градина в Полша и посещение на гора в комбинация с фотосафари в Швеция. Взаимното тестване на предлаганите нови услуги допринася за създаване на малки фирми и за намирането на партньори между двете страни. Като резултат няколко безработни лица са станали микро-предприемачи в Полша, а в Швеция са създадени пет нови микропредприятия.

Местоположение на проекта и допълнителна информация: Предприемачите от Полша създават мрежа “KompetensPo(o)len”, която подпомага шведски компании, които искат да отговорят на изискванията на полския пазар. Например, компании за недвижими имоти, които възнамеряват да продават шведски вили на полския пазар.

Обща стойност на проекта (€): 298 827

Насърчаване на зелен туризъм в селските райони

Обобщение: Проектът е насочен към разработване на стратегия за интегриран селски туризъм в областите край езерата Гарда и Балатон. Идейната концепция на стратегията се основава върху взимане под внимание екологичните и културни ценности и възможностите за развитие на крайбрежния туризъм.

Предистория: Вътрешността на селските райони и територията около езерата предлага същите ограничения по отношение икономическо развитие и обезлюдяване. Въпреки това, териториите са активни райони, които предлагат набор от природни и културни ресурси с висок туристически потенциал, като

красиви пейзажи, реки и естествени водопади, меки хълмове, исторически места и сгради. В кулинарен аспект могат да предложат типични местни продукти като сирене, вино, зехтин, кестен, мед и трюфели.

Общи цели: Основата идея е да се използва крайбрежието на езерата като потенциална област на туризма и да се стимулира икономиката на тези райони. Конкретни цели на проекта са: I) подпомагане интеграцията между местните продукти и традиционния крайбрежен туризъм за подобряване на селските и планински райони; II) разработване и приемане на съвместни инструменти за подобряване развитието на селските райони, които притежават „зелен“ туристически потенциал; III) създаване добра координация по популяризиране дейността на тези селски и планински райони, както и тяхната природа и ресурси.

Основни съвместни дейности: Дейностите по проекта се концентрират върху създаването на: I) цялостен каталог – споделена онлайн база данни във връзка с туристическия потенциал на проектните области като се представят природни и културни забележителности, възможни екологично чисти спортове, типични местни продукти и традиции на гостоприемство; II) инструменти, като отстъпка „Зелена карта“ и „Green Line“ услуга, която предоставя възможност за резервация на цялата площ, обхваната от проекта.

Резултати и възможност за повторение: В резултат от проекта е насърчен положителния диалог и икономическа интеграция между двете крайни части от района на езерата - крайбрежните територии и вътрешността и планинските райони. Специално внимание е обърнато на качеството на туристическия потенциал, като е създадена обща марка за качество на местно ниво. Очаква се проектът да доведе до създаване стабилно партньорство между туристическите партньори и местните инициативни групи, като се повиши и разнообразието на бизнеса в селските райони.

Поуки: Важността на обмена и сътрудничество между различните селски райони, които са със сходни предизвикателства, предприемане по-ефективни средства за комуникация и представяне и рекламиране потенциала на селските райони пред широката общественост.

Местоположение на проекта и допълнителна информация: Селските райони и планинските зоните около езерото Гарда в Италия и северния бряг на езерото Балатон и селските райони около Sümeg, в Унгария.

Обща стойност на проекта (€) - 740 500

Разнообразяване към селския туризъм и директни продажби

Обобщение: Проектът цели разнообразяване на земеделското стопанство на ферма в Източна Бохемия (Чехия) да увеличи своята икономическа жизнеспособност, като се създаде капацитет за посрещане на 20 гости, на които се предостави и възможност за участие в дейности, свързани с функционирането на селскостопанския живот.

Предистория: Фермата се намира в Lipina, регион Пардубице – привлекателен за туристите район. Собственикът Milan Víšek решава да разнообрази дейността на своята ферма, като инвестира в селския туризъм. Той закупува съседна ферма с намерение да обнови неизползваните сгради и да се създаде на тяхно място туристически съоръжения.

Цел: Основната цел на проекта е да се разнообразят земеделските дейности на стопанството с дейности в селския туризъм, което от своя страна да доведе до увеличение на доходите и икономическата устойчивост на домакинството и фермата, като цяло. Предвижда се постигането на целта да се осъществи чрез обновяване на стари и неизползвани сгради, които се намират в близост до фермата и закупуване обзавеждане и оборудване, необходимо, както за настаняване на туристите, така и за тяхното развлечение (изложбена стая; магазин във фермата и съоръжения за развлечение)

Основни дейности: Ключовите за проекта дейности са свързани с обновяване ново закупените селскостопански пространства с цел да бъдат предоставени като туристическа база; закупуване на обзавеждане и оборудване за настаняване и отдих; създаване на изложбена зала (представя се историята на стопанството); и създаване на магазин във фермата (за дегустация и продажба на селскостопански

продукти). Всички тези дейности във фермата са предназначени специално за семейства, като се предостави възможност на децата да добият представа за земеделския живот.

Резултати и ползи: Разнообразяването към агро-туризъм довежда до увеличаване устойчивостта на фермата. Старите стопански постройки са ремонтирани, оборудвани и превърнати в луксозни апартаменти, които могат да приютят до 20 гости. Магазинът е снабден с мляко и сирена, които са собствено производство, като са добавени и други местни продукти от региона.

Поуки: Директни продажби на качествени продукти на място във фермата, а не само чрез търговци на едро, привлича повече внимание от страна на туристите и местните хора, а също и генерира по-висока печалба. Освен това, предоставяйки възможност на гостите да се запознаят с живота във ферма, се разбира по-добро разбиране за селското стопанство и неговата функция в обществото, като се подобрява и мнението на хората за живота в селските райони.

Обща стойност на проекта (€): 172 237

Практика Селски Туризъм: Биоферма Чемерник, гара Бов, Искърското дефиле

Биоферма Чемерник е разположена в един от най-живописните райони на Стара планина – високо над Искърското дефиле, над гара Бов. През годините районът е съхранил своята самобитност и екологична чистота, което създава идеални условия за развитието на планински туризъм и био-животновъдство.

Във фермата се отглеждат *овце, крави от породите симентал и българско кафяво, коне от Дунавската порода*. Специална атракция за гостите е мини резерватът, в който се отглеждат *муфлони, елени* и *глигани*.

Биоферма Чемерник разполага с няколко къщи с автентично старинно обзавеждане и стил. За всички свои гости се предлага храна по предварителна заявка. В неделя любителите на конната езда могат да ползват услугите на професионален инструктор. Освен ползотворна почивка сред чистия планински въздух и пешеходни преходи по множеството екопътеки в околността, ферма Чемерник предлага възможност за уроци по езда и преходи с коне. Не е за изпускане и възможността да опитате от млякото и сиренето местно производство, както и местните деликатеси, приготвени изцяло от продукти във фермата. В близост се намира високопланинско езеро с прекрасни условия за риболов. За децата е изградена детска площадка с люлки,пързалка и батут, допълнително се предлага запознаване с домашните и дивите животни и възможност за хранене и доене.

На разположение на гостите на ферма Чемерник са:

- Преходи с коне (по предварителна заявка);
- Уроци по езда за възрастни и деца (определен ден);
- Рицарски двубои и историческа информация;
- Зелено училище;
- Поход до вр. Издримец и до вр. Яворец;
- Посещение на манастир „Седемте Престола“;
- Стрелба с въздушна пушка и арбалет;
- Футбол на малки врати;
- Риболов;

- Преход с автомобил УАЗ.

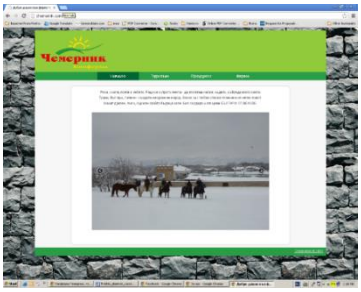

Източник на информация: https://chemernik.wordpress.com/about/

Средновековни Фестивали

Обобщение: Шест МИГ-ове възнамеряват да направят иновации в комуникацията за културното наследство чрез транснационално сътрудничество между участниците и занаятчии, обикновено участващи в фестивални дейности. Партньорите също имат за цел да генерират интерес и заетост за развитие на селската младеж.

Предистория: Проектът цели създаване възможности за предприемачите, НПО организациите и други сдружения да разширят своя асортимент от дейности/продукти чрез придобиване умения в областта на историческите и културни познания за съществуващия средновековен стил. Очаква се всички участници да се възползват в различна степен от партньорството като по този начин в крайна сметка се стигне до увеличаване на местните приходи и културно обогатяване на живота на населението в селските райони.

Общи цели: Ключова цел на проекта е подобряване привлекателността и рентабилността на различните инициативи, свързани със средновековни фестивали. Партньорите от шестте МИГ-а ще въведат иновативни средства за комуникация във връзка с културното наследство между художници и занаятчии, които обикновено участват във фестивалните дейности. По-конкретно проектът има за цел да: I) подобри настоящите начини за повторно предлагане на културната идентичност и възможностите за заетост, по-специално за местната младеж; II) разработи местни стратегии за налагане на марката за подобряване на популярността на участващите райони на регионално, национално и международно ниво; III) привлече повече артисти, занаятчии на пазарните щандове и туристи в участващите в проекта селски райони.

Основни съвместни дейности: Шест средновековни фестивала се провеждат в рамките на две години, всеки от тях свързан с участието на най-малко два партньора МИГ. Съвместните дейности по време на фестивала са: I) организиране на лагери със средновековен начин на живот; II) организиране на работни срещи за представяне на средновековни занаяти и изкуства; III) организиране на художествен обмен на средновековна музика, театър и други сценични изкуства. С цел да се подобри възможността за бъдеща работа в областта на изкуствата и занаятите, дейностите ще включват местната младеж. Приемащата МИГ също така ще организират посещение на проекти по ЛИДЕР на нейната територия.

Резултати**:** Подготвяйки съвместни средновековни фестивали, организаторите на събитията от Естония, Латвия и Португалия са придобили много ценен опит. Проведени са няколко обучения за въвеждане на заинтересованите граждани в новите знания и практически умения, свързани с средновековния начин на живот. След семинарите за обмен на умения, беше произведен първия набор от средновековни костюми за използване по време на фестивалните дейности. Партньорите по проекта са потвърдили, че съвместната работа носи добавена стойност за бизнеса, като реализираното сътрудничество между художници, занаятчии и предприемачи от различни страни е предоставило достъп до нови подходи, методи и най-важното, нови източници на вдъхновение.

Поуки: Различните национални правилата за кандидатстване по транснационални проекти представлява основното предизвикателство на проекта: летния сезон е основният период за фестивалите, проектът направи ранен старт, а някои партньори все още очаква одобрение. Бяха търсени алтернативни източници на финансиране (спонсори и частни дарители). Различията в правилата за пътуване и дневните разходи изискват също точно споразумение как да се споделят тези разходи между домакина и гостите партньори.

Местоположение на проекта и допълнителна информация: Естония (Pärnu County), Финландия (Satakunta Region), Латвия (Kurzeme Region), Португалия (Santarém Област/Centro регион и Aveiro Област / Велика Metropolitan Area на Порто), Франция (департамент Aveyron, Midi-Pyrénées). През 2013 г. работилница и фестивални прояви е предвидено да се проведат през май (Томар, Португалия), юни (Sauveterre де Rouergue, Франция) и август (Ulvila, Финландия).

Обща стойност на проекта (€) - 287 959

Мрежа за транснационални ено-гастрономически маршрути (TEI.Net)

Обобщение: МИГ-ове от Италия, Малта, Дания, Испания и Уелс се обединяват за разработване на обща стратегия за насърчаване местните културни традиции и храни, като подход за по-добър и здравословен начин на живот и възможност да въведат иновативност в своите туристически продукти и услуги.

Предистория: Отчетено е значението на предишни проекти, свързани с утвърждаване историко-културните пейзажи, археологията, занаятите и естествената околна среда, като ценности и аспекти, които формират, напр. средиземноморската диета – чист зехтин, хляб, тестени изделия. Разширявайки това прозрение, ено-кулинарните маршрути ще гарантират на клиента качество, въз основа на териториалния, културния и климатичния произход.

Общи цели: Проектът цели разработване на мрежа от ено-гастрономически маршрути от всеки от участващите МИГ-ове. По-конкретно, проектът цели да се развие, насърчи и управлява интегрираното туристическо предлагане на регионално и международно ниво. Мрежата ще бъде проектирана в съответствие със специфичните характеристики на местните културни/хранителни модели.

Основни съвместни дейности: Проектът предвижда организиране и провеждане специализирани семинари, на които да се обменят практики за управление и валоризация на маршрути за вино и храна, като се създаде съвместна мрежа, базирана на местните културни и хранителни специфики и модели. В рамките на проекта ще бъдат разработени общи туристически пакети и ще бъдат организиране промоционални събития за туроператори. Специална уеб платформа ще управлява комуникацията между всички заинтересовани страни в процеса.

Резултати и възможност за повторение: Популяризирането на резултатите ще се осъществи чрез различните медии, като се предостави информация относно: 1) Дължината на маршрута, времето за пътуване, предложения за периода на пътуване; 2) Местоположението на обектите по маршрутите, и 3) Изображение и пътна карта. Съвместната уеб платформа ще улесни постоянното актуализиране на информацията чрез интегрирането й в реално време.

Поуки: Важен момент е създаването на „Къща на вкуса“ от всеки МИГ. Обзаведена с кухненски и работни места, тя ще бъде място, в което ще се провеждат курсове и събития за туристически и ученически групи, гастрономи, готвачи и любители. Посетителите ще могат да се запознаят със средиземноморските продукти, терминологията и да опитат местни рецепти. Всяка такава къща ще има свой собствен водещ продукт и илюстративен материал за местните продукти и рецепти. Транснационалните партньори ще могат да покажат своите типични продукти.

Местоположение на проекта и допълнителна информация: В рамките на проекта е предвидено допълнителното участие на партньорите в рекламни събития в Германия (водени от МИГ „Terra D'Otranto“), Обединеното кралство (водени от МИГ „Terre Del Primitivo“) и Швеция (водени от МИГ „Luoghi del Mito“) с

цел директно достигане до потенциални целеви групи и клиенти. Другите партниращи МИГ-ове ще се присъединят към събитията, където ще имат възможност да представят своите региони.

Обща стойност на проекта (€) - 1 924 885

Пътят Boudicca – интегриран подход за селския туризъм

Обобщение: Проектът създава предложения за устойчив туризъм на базата на пътя Будика (Boudicca[39]) чрез реновиране на самия път, насърчаване месния бизнес и партньори и създаване на уеб сайт за популяризиране на района.

Предистория: Пътят Boudicca е съществуващ туристически маршрут в Waveney Valley, към който не е приложен цялостен стратегически подход за по-нататъшното му развитие и популяризиране. Проекта е насочен към преодоляване на този проблем чрез създаване на дълга пешеходна пътека между Norwich и Diss, която криволичи през околността и насърчаване съвместното партньорство на местния бизнес (компании) по пътя на маршрута, с което да се окаже ефект върху развитието на местната икономика.

Цели: Конкретните цели са: I) създаване на активна търговия по пътя Boudicca и повишаване на осведомеността за широката долина Waveney като туристическа дестинация; II) създаване на иновативен уебсайт с информация за пътя Boudicca и какво може да предложи околността на туристите; III) отваряне на нови пазари, увеличаване на броя на туристическите предприятия и насърчаване на местните бизнес партньорства.

Основни дейности: I) Създаване на пешеходна пътека (около 36 мили) между Diss и Норич. II) Създаване и предлагане туристическо настаняване за хора с ограничена мобилност; III) Създаване на интернет страница за популяризиране на маршрута; IV) Изграждане на партньорства между местни фирми, които следва да работят за предлагане и популяризиране на пътя Boudicca като истинска възможност за туристите.

Резултати и ползи: Проектът насърчава развитието на зелен и по-устойчив туризъм и помага на бизнеса да постигне акредитация в схемата за зелен туризъм. Разработеният сайт ще позволи туристите сами да начертаят своя маршрут, избирайки различни места за настаняване и храна. В допълнение, хората с ограничена мобилност също ще могат да се възползват от възможността да се разходят по древния маршрут.

Поуки: Основната поука е свързана с предимствата от партньорство вместо конкуренция сред местните предприемачи, които заедно допълват и развиват нова туристическа услуга, която води до увеличаване на възможността за доход в селския район.

Обща стойност на проекта (€) - 80 600

ЕКОСЕЛИЩЕ АЗАРЕЯ

Азарея се състои от шест дървени къщички за гости. Съвместно с екипа от архитекти създадохме нов тип екологични сгради, в които съчетахме най-новите и съвременни строителни материали с научно доказани теории за екологосъобразен начин на живот и работа. Това са коренно нов тип концептуални сгради, които по своята форма, конструкция, използвани материали и ефективност нямат аналог в България и Европа. Еко селище Азарея е разположена в сърцето на Троянския балкан в с.Горно Трапе, на 6 км. от гр.Троян, в близост до Чифлика и Шипково, места с лечебни минерални извори. Къщите са във форма на конусна пирамида, разположени в кръг, на два етажа. Всички са ориентирани на юг и гледат към красивото планинско било. Общата разгъната площ на една къщичка е 60кв.метра и включва изцяло оборудвана кухня и баня.

[39] Име на кралица на келтското племе ицени, населявало Източна Англия през древността;

Просторната градина е по специален ландшафтен проект за озеленяване с помощта на който пространството е оформено като цветна мандала. На централната площадка е разположена контурна дървена пирамида, която се използва за лечение и медитация.

В градината място за рефлексотерапия и закътано барбекю. При проектирането сме използвали нашите познания по фън шуй, като сме се допитвали и до ценните съвети на специалисти в областта, за да оформим една изключително хармонична среда в която форми, пропорции, цветове и елементи да въздействат на човека да се чувства жизнен, енергичен, с активиран творчески потенциал и позитивна нагласа към света. От опита, който имаме в изграждането на такъв тип екологични къщи и изследванията, които сме провели, можем смело да заявим, че те оказват благотворно въздействие върху хората, които ги обитават в няколко направления:

- Изчезва главоболието и умората.
- Възстановяване правилния енергообмен и укрепване имунната система на организма.
- Нормализира кръвното налягане.
- Възстановява нормалното функциониране на нервната система.
- Нормализира нивото на кръвната захар.
- Увеличава енергийния статус на човека.

Организират се семинари, като за 2018 година:

- Семинар ”Зимна приказка в Азарея”
- Семинар „Радиестезия и Фън шуй”
- Семинар „Смях и здраве”
- Семинар ”Танцувай в Азарея”
- Семинар - Кристалите и Фън Шуй
- ”Десет години Азарея”
- Фестивал „Здравей здраве – Троян”
- Морски арт семинар „Творецът в мен”
- Специална промоционална цена - Семинар „Нова парадигма за мултиизмерна трансформаци
- Специализиран оздравителен семинар - „Нашето здраве- наша отговорност или един по различен подход към здравето” .
- Семинар Астрология: „Хороскопът в развитие”.

Източник: https://azareiya.com/bg/azareiya.html

Ferme Auberge де Trouilles, Франция

Комплексът се състои от ферма, къща за гости, в която се предлага настаняване в 5 отделни стаи и 4 елегантни селски къщи с басейн. Гостите могат да избират между полупансион и пълен пансион. Стаите са с максимален капацитет от 15, а къщите с максимален капацитет – общо 21 души. Всяка къща разполага с отделна кухня за приготвяне на храна, самостоятелна баня, тоалетна, открита тераса и споделена барбекю. Една от къщите е пригодена за хора с увреждания. Цените са разпределени в висока сезонна, ниско сезонна и извън сезонна. Домашни любимци са разрешени. Комплексът разполага с голяма зала с мултимедия и WiFi връзка - пр предлага за специални събития като сватби, панаири, изложения, приеми, семинари и бизнес срещи.

В ресторанта гостите могат да се насладят на селскостопанските продукти и месо, произведени директно в стопанството на собствените или да си купят земеделски продукти за собствена консумация.

Допълнителни иновативни услуги, които комплексът предлага:

Логото на пшеницата на полоучения сертификат “Житниците на Франция“ е гаранция за спокойна и естествена среда за семейството и приятелите си, далеч от градския шум. Децата имат възможност да изживеят незабравими мигове с образователна обиколка на фермата, наречена "Деца на почивка", по време на която те могат да се запознаят с целия цикъл на производство на селскостопански продукти. По всяко време и във всеки сезон има нещо интересно за всички възрасти: запознаване с техниките за производство на вино, доене на крава, лов, езда, пешеходни или велосипедни турове, културни обиколки на музеи и исторически забележителности. Фермата предлага също и:

- **Дегустация на вино в комбинация с различни видове домашно сирене** - за да опитат местните продукти от лозята и млечните продукти от домашно отглеждани кози и овце, собствениците Жан-Франсоа Гуфроу и Фредерик канят клиентите да се наслаждават на козе сирене подносено с чаша вино.
- **Дегустация на гъши дроб и червено вино от лозята, последвано от пай с домашно сладко от круши от овощната градина на фермата**;
- **Кулинарно пътешествие, целящо да докосне всички пет сетива на** туристите и Училище за готвене, в което туристите получават ценни знания и умения за това, как се приготвя здравословна храна, как да използват биологични продукти, както и тайни рецепти от региона. Клиентите се учат, как да се разграничат различни сортове грозде, как да се направи разграничение вкусове, как да открият вкусове.

В края на престоя си туристите могат да си купят пресни продукти , които сами да си наберат директно от фермата. Фермата произвежда вина в съответствие с древните традиции за производство на вино в хармония с наймодерните технологии. Производството съдържа различните видове вина, характерни за района и целящи да покажат най-добре особеностите на района.

Ferme Auberge de Trouilles притежава сертификат Житниците на Франция, Bienvenue à la Ferme, Épis Gîtes de France, чийто знак за качество е три житни класа.

Източник на информация: https://gite-lestrouilles.jimdo.com/

“Бутиков хотел „Инспира Санта Мария“ – примерът на Португалия

Хотел „Инспира Санта Мария“ в Лисабон, Португалия, е награден от световната туристическа асоциация за най-иновативно предприятие в туризма за 2014 г. Хотел Inspira Santa Marta Hotel оазис на спокойствие и хармония, което е конструиран и обзаведен изцяло с принципите на Фън Шуй. Всяка област на Inspira Santa Marta Hotel е проектирана като отчетени най-добрите условия за оптимизиране на принципите на китайската философия Фън Шуй. Украсата е внимателно подбрана

и повечето стаи са разположени в съответствие с основните си функции и енергии според Фун Шуй. Гостите на хотела могат да усетят присъствието на петте елемента на философията Фън Шуй: метал, дърво, вода, земя и огън. Хотелът е съобразен изцяло и с най-добрите „зелени практики“

Иновативна идея за привличане на нови клиенти в хотелския бизнес, хотелът-замък “Le Relais Saint Roch”

„Реле Сен Рох” е луксозен хотел-замък в малко известния регион Лозер във Франция. Поради западането на туризма в региона, хотелът използва своя уеб-сайт, за да привлече повече клиенти и да изгради клиентска база.

Иновативното решение: Добавена е онлайн ротативка към интернет сайта на хотела, което е отнело точно 3 месеца време и няколко хиляди евро. Чрез новото въведение посетителите на уебсайта могат да играят и да участват в томбола за безплатна почивка в замъка – попълвайки в замяна своите координати за връзка. Участниците в играта също така биват поканени да се абонират за бюлетина на хотела, от където могат да се запознават редовно с нови и атрактивни оферти на хотела. Благодарение на иновацията хотелът успява да създаде база-данни с повече от 15 000 контакти. Спечелилите наградите често остават за по-дълго време, генерирайки приходи за хотела. След стартирането на играта, оборотът на хотела се е увеличил с около 10%. Внедрената иновация осигурява нещо повече от забавление. Онлайн играта успява бързо да възвърне направената инвестиция, привличайки повече посещения и увеличавайки трафика към уеб-сайта, а също така и да повишат рейтинга на сайта в търсачките.

Интернет сайт на хотела: www.relais-saint-roch.fr

Виртуален музей в Кентърбъри – примерът на Нова Зеландия

Чрез интерактивни цифрови техники дигиталния музей в Кънтърбъри, Нова Зелендия статичното съдържание на музея, се превръща в едно интерактивно, динамично и интересно приключение. Това увеличава времето, което туристите прекарват в музея и води до повторни посещения. Историите се разказват от виртуален гид, който развежда туристите из музея и чрез звук, музика, картина и изображения ги запознава с изчезнали животни, археологически фрески и културни артефакти. Това е едно запомнящо се и неповторимо изживяване за туристите, което освен всичко останало има и образователна цел.

Ресторантите Инамо в Лондон – примерът на Англия

Ресторантите Inamo в Лондон, Англия предлагат интерактивни маси и изключителен интерактивно кулинаросно шоу и забавления в сърцето на Лондон. Ресторантите използват уникална технология на електронна маса за хранене, която дава възможност на клиентите да правят интерактивни поръчи, да играят игри, а дори и да гледат готвачите, как приготвят техните ясия на живо чрез технологията „ChefCam“. Туристите могат да си взаимодействат с масата и да изберет своя собствена тема на маса, да поръчат елементи от богатото мултимедийно меню.

Концепцията и онлайн порталът„Like a local” – примерът на Естония

Концепцията „Like a local”, която естонската иновативна компания Local Guide Ltd разработва се концентрира върху предлагането на интересни предложения онлайн (за хранене, настаняване, забавление и др., които местните хора от региона използват. Концепцията дава възможност на туристите да се запознаят отблизо с местния живот, бит и култура. Редакторите на онлайн платформата пишат независими и обективни мнения за любимите си места. Базата данни включва хранене, нощен живот, пазаруване, спане и активни възможности за туризъм.

„Преживяването пред дестинацията! Ниша в предлагането на туристически продукти и услуги" – примерът на Канада

Центърът за екологичен туризъм в Канада, Парк Стратхона организира различни видове занимания за своите туристи:

- Екологични турове и обучения на туристи;
- Приключенски туризъм;
- Еднодневни и двудневни пешеходни екскурзии в планината с лагеруване;
- Рафтинг и кану;
- Посещения на пещери и организиране на катерене;
- Интегриране на местни легенди в туровете;
- Традиционна храна и алтернативни енергийни източници

Предимства:

- Запомнящо се изживяване;
- Повишаване на информираността и съпричастността на туристите към местните традиции и обичаи;
- Насърчаване на общуването между участниците в групите;
- Подобрени междуличностни отношения между отделните туристи

„Велотуризъм в Румъния"

Клуб Napoca, Румъния създава 100 уникални по рода си веломаршрута за туризъм и велосипедни обиколки в района на Клуж, Румъния. Всички 100 предложени маршрути са привлекателни за туристите чрез уникални пейзажа, и са предназначени за колоездачи, които искат да осъществят едно незабравимо пътуване на две колела в района на Клуж. Маршрутите са групирани по степени на трудност – от лесни обиколки, отнемащи 1-2 часа, до по-големи преходи от 7-8 часа. В рамките на инициативата е разработена и издадена карта с всички 100 маршрута, която да служи за ориентир на всички почитатели на велосипедния туризъм.

Интернет сайт на организацията: www.ccn.ro

Испания - Проект „Селски туризъм АМБЕР"

Проектът „Селски туризъм АМБЕР" е реализиран по програма Леонардо да Винчи и е имал за цел разработването на програма за самообучение на професионално ниво в областта на селския туризъм. Програмата за обучение се фокусира върху възможностите в целевата област за бъдещи и настоящи предприемачи и работници. В нея се разглеждат дисциплини като маркетинг, гостоприемство, привличане на клиенти с допълнителни дейности в областта на селския туризъм.

Проектът е адресиран към нуждите на настоящите и бъдещите предприемачи и служители в областта на селския туризъм, малки и средни предприятия, регионалните и местните организации за развитие на сектора, както и за безработните хора. Основната целева група на проекта АМБЕР са били предприемачите, които вече са ангажирани в сектора, предприемачите, които искат да започнат развитието на такава дейност, както и студентите по туризъм. Бенефициенти са били предоставящите услуги, европейските организации в областта на селския туризъм, държавните институции, както и организациите за професионално обучение.

Изпълнението на проекта започва през октомври 2005 и продължава две години.

Крайни продукти от проекта са следните модули за обучение:

- „Умения в областта на информационните технологии в селския туризъм – повишаване на предприемаческите възможности и маркетингов потенциал" – съдържа интерактивен обучителен материал „Как да създадете и публикувате свой собствен туристически уеб сайт";
- „Основни принципи на гостоприемството при малки заведения в областта на селския туризъм";
- „Дейности в областта на селския туризъм – допълнителни атракции за клиентите" – включва четири под-модула: „Вкусотийки – идея за тапас (традиционни испански мезета)", „Водене на турове", „Развлекателен риболов", „Сауната в селския туризъм".

Модулите са предоставени на CD (с интерактивни елементи) и на хартиен носител. Модулите са разработени, като са взети предвид всички специфики на регионите в отделните държави: национално законодателство, социо-културна среда, географско разположение, стандарт на живот и сертифициране на хотелите.

Полша – Долината Карпия

Наричана още Долината на шарана, тя покрива територия, която е исторически център за отглеждане на шарани, известна още от Средновековието. Риболовните езерца са разпръснати на стотици хектари в долините Вистула, Скава и Виепрозовка. Най-голямото риболовно езеро е Пилава, разположено в комплекса Пржереб.

Проектът е иницииран от трите общини: Затор, Пзецижов и Спутковице. Други три общини се присъединяват към проекта – Брзежница, Поланка и Осиек – с цел да работят по програма за общо развитие. Тези шест общини от долината Южна Вистула и от Капаските възвишения решават заедно да популяризират това прекрасно кътче земя. „Долината на шарана" е програма, съдържаща няколко взаимосвързани дейности, целящи изграждането на кохерентна туристическа оферта, базирана на наличните природни ресурси. Концепцията е базирана на няколко вековни традиции в развъждането на шарани. Тези техники не са се е променили и до днес, което се отразява в уникалния вкус на рибешкото месо. Заторският шаран, известен още като „кралски" шаран, е широко търсен и ценен в цяла Полша. Рибата е включена в списъка с местни деликатеси.

Всяка година, през последната седмица на юни, се състои Фестивал на шарана, когато се приготвят рибни деликатеси.

Долината е любимо място на рибарите и отлична туристическа дестинация.

Риболовните езера са хабитат на голямо разнообразие от редки и застрашени птици и растителни видове.

Териториите на Долна Скава и Горна Вистула са предложени за защитени територии по НАТУРА 2000. Тук има и изградени редица велосипедни маршрути и природни атракции.

Наблюдение на птици - начинът, по който се управлява риболовната икономика, историческите забележителности и оформените езера са предпоставка за голямото биоразнообразие изразяващо се най-ясно в наличието на редки и застрашени видове птици и растения. Това се обуславя и от наличието на реките Сола, Скава и Вистула и разположените в близост запустели чакълени ровове, предоставящи отлични възможности за размножаване и хранене. Това привлича целогодишно стотици орнитолози. Сезонът за наблюдение на птици започва от ранна пролет и продължава до късна есен, въпреки че и през зимата могат да се наблюдават редица видове край незамръзналата част от река Вистула.

Най-добрият начин за транспорт в „Долината на шарана" е с кола или колело. За любителите на колоезденето има изградени над 100 км. велосипедни маршрути.

Проект ITACA

Проектът ITACA (Подобряване на туристическите дейности в района на CADSES) цели да подкрепи устойчивото развитие на защитените райони, част от мрежата Натура 2000. Проектът популяризира равновесието между опазването на природата и оползотворяването на природните ресурси чрез насърчаване на алтернативни форми на туризъм и особено на еко-туризъм.

ITACA се реализира в рамките на програма INTERREG IIIB CADSES за периода от 2006 до 2008 г. с партньори от Република Чехия (Район Карлови Вари), Унгария (Колеж Харсаний Янос), Италия (Регион Ферара) и Полша (Малополска агенция за регионално развитие). Проектът е съ-финансиран от ЕФРР с общ бюджет от 724 500 евро.

В рамките на проекта от полският партньор са реализирани поредица от дейности за насърчаване развитието на еко-туризма в „Долината на шарана" като:

- Разработена концепция за велосипеден маршрут от Грабосуце до Затор;
- Създадена концепция за кану-рали по река Скава;
- Маркиране на велосипедни маршрути и разработена концепция за нов велосипеден маршрут Затор – Добтзуце;
- Изготвен анализ на туристическото движение и неговите условия;
- Разработена маркетингова стратегия на „Долината на шарана";
- Издадена готварска книга с рибни ястия и традиционни ястия с прочутия шаран от Затор;
- Публикуван екотуритичеки наръчник за „Долината на шарана";
- Създаване на уеб сайт на долината съдържащ богата информация за местния еко-туризъм.

Вследствие на големия брой мерки, инициирани в подкрепа на „Долината на шарана" не само по настоящия проект, но и от други спонсори и инициативи, общината се развива като атрактивна туристическа дестинация с всяка изминала година и привлича все повече туристи, като съхранява своето природно богатство.

Финландия – Дивата Тайга

Дивата Тайга се намира в най-източната част на Финландия до границата ѝ с Русия. Тя се намира в най-западната част на евроазиатската тайга. Местността е покрита с иглолистни гори, поляни, формирани по време на ледниковия период, бистри реки и богат животински свят.

В миналото тук са се състояли редица сражения. Икономиката на района се основава на дребен семеен бизнес, като маркетинговата стратегия на дестинацията залага на реклама на местния начин на живот, традициите и природната среда.

Големите природни запаси на региона заедно със защитените територии от Русия са част от „Зеленият пояс на Европа" (европейска инициатива, целяща изграждането на екологична мрежа и защита на застрашените животински видове). Тези дадености позволяват наблюдаване и снимане на дивия живот. Районът е един от най-добрите за наблюдение на кафява мечка, рис и вълк. Изградени са два центъра за информиране на посетителите в областта на дивия живот. Съществува и възможност за наблюдение на дивия живот през нощта.

Областта позволява голямо разнообразие от дейности, провеждани на открито – от конна езда и риболов до каране на велосипеди и каяк. През есенните дни се предлага бране на гъби и горски плодове. За любителите на силните усещания в Хоса по руската граница има изградено сто-километрово маркирано трасе за велосипедизъм.

На територията има редица исторически забележителности, предимно свързани с минали сражения. Военната история е представена на изложби в Зимния и други музеи с картини, снимки, възстановени окопи и военни укрепления, и издигнати паметници.

Паркът „Духът на Калевала" е нова атракция, чийто ключови характеристики се основават на местната култура и природните дадености. Паркът е подходящ за организиране на тийм билдинг. Паркът предлага няколко атракции:

- Поход „Тест доколко сте финландец" – това е вид организиран престой в гората, където се цели да се достигнат максимално условията на живот сред природата. Живее се в дървена колиба, прави се преход през гората и др.

- Игра „Откраднисампо" – това е тематична игра за деца. Всяко дете получава карта с отбелязани предмети, скрити от Коминочистача, които те трябва да открият.
- „Коледна приказка" – приключението включва три елемента – среща с Дядо Коледа и Вечер с Дядо Коледа. Посетителите пекат любимите сладки на Дядо Коледа, търсят Дядо Коледа с помощта на елфите, возят се на шейна с впрегнати елени, опитват истинска коледна вечеря и др. Тази атракция е една от най-предпочитаните, като резервациите за нея се изчерпват още през ранна есен.

Друга атракция, предлагана от местните ресторанти е т.нар. „Ортодоксален бюфет", който включва набор от традиционни задушени и печени ястия. Кухнята е подбрана съобразно сезона и по този начин се осигурява голямо разнообразие от ястия по всяко време на годината. За туристите са създадени условия, в които те могат да приготвят традиционен карелийски пай.

Ирландия – община Клонакилти

Община Клонакилти се намира в Югоизточна Ирландия, има около 3500 жители и над 4000 леглова база (през 1996 г. е имало едва 400 легла). Тя включва 20 града, 10 туристически маршрута, 2 конни бази, 10 риболовни кътчета, възможности за морски риболов и др.

На територията на областта има редица природни забележителности, сред които са местностите „Седемте глави" и „Разходките на Клонакилти". Посетителите могат да наемат колело за цял ден, за активното

практикуване на риболов има на разположение езеро, река и морски бряг. В общинската камара се предлага туристически наръчник, съдържащ 50 местни атракции.

Фестивалите на занаятите са редовни събития в общината. Голяма атракция е фермерският пазар, където се продава голямо разнообразие от местни продукти, като риба, хляб, сирене, занаятчийски изделия, произведения на изкуството и др. По тези пазари често могат да се срещнат разказвачи на местни митове и легенди.

Общинската камара на Клонакилти е добър пример за изграждане на мрежа между различни участници, предоставящи туристически продукти. Камарата обединява представители на всички сектори в региона, а не само на имащите пряк туристически интерес. Това позволява на всички членове да представят идеи и проекти, като това разширява предлагането и развитието на туристически продукти. В частност, това са представители на Камарата, които се грижат за интересите на туристическите представители извън границите на общината.

Развитието на местностите „Седемте глави" и „Разходките на Клонакилти" са пример за подчертаване на селското, природното и културното наследство като конкурентно предимство. Разработени са и планове за запазване на местното блато, обитавано от голямо разнообразие от живи организми. Като практика за развитието на устойчив туризъм е създадено село с Модели на влакчета. То е изградено на територия край морето, която поради своята непригодност за масивно строителство е била използвана за сметище. Ежегодно увеличаващият се брой на посетителите е доказателство за предвидливостта на всички участници в неговото конструиране. Като резултат от успеха на селището е стартиран надграждащ проект със заглавие 'Choo Choo Train', който върви от селото с Модели на влакчета към град Клонакилти и прилежащите му територии.

Исторически забележителности в областта са Центърът Майкъл Колинс/ Arigideen Heritage Park, реконструкцията на древното селище Lios Na gCon, възстановяване на пръстенообразно военно укрепление от 10 век (единственият подобен исторически обект в Ирландия, възстановен на оригиналното си място) и др. В областта се провеждат редица събития, като Фестивал „След 50-те" през месец октомври и рали West Cork в средата на март всяка година. Областната управа полага усилия да удължи продължителността туристическия сезон.

VIII. Приложения

АНКЕТНА КАРТА

„Проучване на потенциала за валоризация на местните природни и културни дадености за целите на развитието на туристическото предлагане на територията на МИГ „Стамболово – Кърджали 54"

1. Моля, посочете кое от изброените, по-долу, представлява силна страна за Вашата община и следва да бъде популяризирано в туристически план?

☐ Културата
☐ Природата
☐ Историята
☐ Архитектурата
☐ Религия
☐ Развлеченията
☐ Друго (моля, посочете) .....

2. **Какви, според Вас, са основните пречки пред постигането на по-качествено използване на местните и природни културни дадености?**

☐ Липса, като цяло, на достатъчно информация за природните и културни забележителности
☐ Лоша инфраструктура *(до природните и културни забележителности)*
☐ Недобра поддръжка *(на природните и културни забележителности)*
☐ Ограничени финансови средства за поддържка или подобряване на привлекателността на местни природни и културни дадености
☐ Недостатъчна реклама на общината и съответните туристически забележителности
☐ Недобро познаване местния природен и културен потенциал
☐ Липса на креативност *(при използване местните природни и културни дадености)*
☐ Недостатъчно туристи, като цяло
☐ Слаб туристически интерес към природните и културни забележителности на територията
☐ Липса на допълнителни туристически услуги *(за увеличаване туристическия престой)*
☐ Недобра комуникация между бизнеса и местните власти
☐ Недобра комуникация между самите местни власти
☐ Опасения за недобър последващ мениджмънт
☐ Недостатъчен брой квалифициран персонал
☐ Съпротива заради възможно отрицателно въздействие върху околната среда
☐ Неразбиране на ефекта, който може да окаже върху местната икономика
☐ Друго (моля, посочете) ……

3. **Според Вас, рекламирани ли са достатъчно местните природни и културни дадености?**

☐ Да, напълно
☐ По-скоро да
☐ По-скоро не
☐ Не
☐ Не мога да преценя

4. **Смятате ли, че обединяване усилия и ресурси от страна на общини Стамболово и Кърджали за разработване на общи туристически продукти, „марка“ и обособяване туристическа дестинация би довело до по-качествена валоризация на местните природни и културни дадености?**

☐ Да, напълно
☐ По-скоро да
☐ По-скоро не
☐ Не
☐ Не мога да преценя

5. **Според Вас, какви условия са необходими за развитие на туристическото предлагане, от гледна точка на местния културен и природен потенциал на територията?**

☐ Създаване на съвместна работна група между двете общини за туристически цели
☐ Подобряване на инфраструктурата на територията
☐ Подобряване състоянието на туристическите дестинации
☐ По-добро онлайн представяне на дестинациите
☐ Провеждане ефективни рекламни и промоционални дейности, насочени към обществеността, точните целеви групи и целеви пазари

☐ Поддържане на повече от една езикови версии (онлайн източници на информация)

☐ Поддържане на активен профил в социалните мрежи (фейсбук, туитър, т.н.)

☐ Ограничаване отрицателното въздействие върху околната среда

☐ Създаване на съвместни стратегии за опазване общите природни и културни ресурси

☐ Закупуване съвместни техники за устойчиво използване общите природни и културни ресурси

6. **Бихте ли подкрепили създаване на съвместна информационна структура, която да служи като посредник между различните участници на туристическия пазар и потенциалните ползватели?**

☐ Да, напълно

☐ По-скоро да

☐ По-скоро не

☐ Не

☐ Не мога да преценя

7. **Как бихте определили състоянието на развитие и потенциала на следните видове туризъм на територията на Вашата община и региона?**

	Не се развива	**Не се развива, но има потенциал**	**Сега започва да се развива**	**Недобре развит**	**Средно развит**	**Много добре развит**	**Не съм запознат**
Винен	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Еко, природолюбителски	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Екстремен, приключенски	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Конен	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Културен	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Ловен	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Развлекателен	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Религиозен	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Селски	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Събитиен, фестивален	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Трекинг (пешеходен) и колоездене	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐

8. **Моля, споделете, ако имате конкретна идея или препоръка за по-ефективно използване на природните и културни дадености на територията на МИГ за икономическото развитие:**

.....
.....

9. **Вашата възраст**: ☐ от 18 до 29 г. ☐ от 30 до 40 г. ☐ от 41 до 50 г. ☐ над 51 г.

10. **Вашият пол**: ☐ Жена ☐ Мъж

11. **Вие сте жител на**: ☐ община Стамболово ☐ община Кърджали ☐ Друго

12. **Вие попълвате анкетната карта в качеството си на:**

☐ Гражданин
☐ Посетител/турист
☐ Представител на общинска администрация
☐ Представител на бизнес
☐ Представител на НПО
☐ Друго (моля, посочете) .....